Ekonomická fakulta
Faculty of Economics

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
University of South Bohemia in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Ekonomická fakulta

Katedra účetnictví a financí

Diplomová práce

Finanční gramotnost seniorů

Vypracovala: Bc. Andrea Jirkovská

Vedoucí práce: Ing. Liběna Kantnerová, Ph.D.

České Budějovice 2014

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
Fakulta ekonomická
Akademický rok: **2012/2013**

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení:	**Bc. Andrea JIRKOVSKÁ**
Osobní číslo:	**E12695**
Studijní program:	**N6208 Ekonomika a management**
Studijní obor:	**Účetnictví a finanční řízení podniku**
Název tématu:	**Finanční gramotnost seniorů**
Zadávající katedra:	**Katedra účetnictví a financí**

Zásady pro vypracování:

Cíl práce:
S ohledem na závažnost tohoto tématu prověřit finanční znalosti seniorů jako jedné z ohrožených skupin obyvatel ČR.

Rámcová osnova:
1. Úvod
2. Literární rešerše - průřez danou problematikou
- seznámení s pojmem finanční gramotnost
- výzkum a projekty finanční gramotnosti v ČR
3. Metodika
- vytvořený dotazník (jednotlivé otázky a odpovědi)
- shrnutí výsledků a vyhodnocení vlastní analýzy
4. Praktická část
- vytvořený dotazník (jednotlivé otázky a odpovědi)
- shrnutí výsledků a vyhodnocení vlastní analýzy
5. Závěr
6. Seznam odborné literatury

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **50 - 60 stran**

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

PETÝRKOVÁ, Lenka a Pavlína CHMELAŘOVÁ. Základy finanční gramotnosti. Praha: Generation Europe, 2012. 94 s. ISBN 978-80-904974-8-1.
BERTL, Ivan. Kapitoly o finanční gramotnosti. Praha: Triton, 2012. 80 s. ISBN 978-80-7387-622-7
KLÍNSKÝ, Petr. Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. 59 s. ISBN 978-80-87063-13-2.
SKOŘEPA, Michal a Eva SKOŘEPOVÁ. Finanční a ekonomická gramotnost. Praha: Scientia, 2008. 197 s. ISBN 978-80-86960-40-1.
NOVÁKOVÁ, Vladimíra a Věroslav SOBOTKA. Slabikář finanční gramotnosti: základních 7 modulů finanční gramotnosti. Praha: COFET, 2011. 416 s. ISBN 978-80-904396-1-0.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Liběna Kantnerová, Ph.D.**
Katedra účetnictví a financí

Datum zadání diplomové práce: **1. března 2013**
Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2014**

doc. Ing. Ladislav Rolínek, Ph.D.
děkan

L.S.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
EKONOMICKÁ FAKULTA
Studentská 13 (1)
370 05 České Budějovice

doc. Ing. Milan Jílek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Českých Budějovicích dne 1. března 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci Finanční gramotnost seniorů vypracovala samostatně na základě vlastních zjištění a materiálů, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Netolicích 15. srpna

……...

Bc. Jirkovská Andrea

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce, Ing. Liběně Kantnerové, Ph.D., za odborné rady, připomínky a metodické vedení práce, které mi pomohly vypracovat tuto diplomovou práci.

Obsah

1. Úvod ... 3

2. Literární rešerše ... 5

2. 1 Peníze a jejich psychologie ... 5

2. 2 Finanční gramotnost ... 6

2. 2. 1 Definice finanční gramotnosti ... 6

2. 2. 2 Složky finanční gramotnosti ... 9

2. 2. 3 Finanční klasifikace ... 10

2. 2. 4 Finanční vzdělávání ... 11

2. 2. 4. 1. Hlavní pilíře finančního vzdělávání ... 12

2. 2. 5 Národní strategie finančního vzdělávání ... 13

2. 2. 6 Standardy finanční gramotnosti ... 14

2. 3 Ochrana spotřebitele ... 19

2. 4 Finanční produkty ... 21

2. 4. 1 Systematizace bankovních produktů ... 21

2. 4. 2 Depozitní (vkladové) bankovní produkty ... 22

2. 4. 2. 1 Běžný účet ... 22

2. 4. 2. 2 Termínovaný vklad ... 23

2. 4. 2. 3 Spořicí účet ... 23

2. 4. 2. 4 Stavební spoření ... 24

2. 4. 3 Finančně úvěrové produkty ... 24

2. 4. 3. 1 Kontokorentní úvěr ... 25

2. 4. 3. 2 Spotřebitelský úvěr ... 25

2. 4. 3. 3 Hypoteční úvěr ... 26

2. 4. 4. Pojištění ... 26

2. 4. 5 Penzijní připojištění ... 27

2. 4. 6 Důsledky předlužení a možnosti řešení ... 28

2. 4. 6. 1 Oddlužení 28
2. 4. 6. 2 Exekuce 29
3. Metodika 31
4. Praktická část 36
4. 1 Výsledky dotazníkového šetření 36
4. 2 Statistická významnost výsledků 53
5. Shrnutí 54
6. Závěr 60
7. Summary 64
Seznam použitých zdrojů 65
Seznam grafů
Seznam tabulek a obrázků
Seznam příloh

1. Úvod

V posledních letech se v České republice v oblasti bankovnictví a finančnictví změnilo mnoho skutečností a došlo k jejich rozvoji. Přibyly nové bankovní a především nebankovní instituce, velmi se rozšířila nabídka finančních služeb a produktů. Ty mají obvykle u každé finanční instituce jiný název i rozdílnou podobu. Neexistuje žádný jednotný systém rozdělení těchto produktů, který by usnadňoval orientaci. Díky tomu bývá velmi těžké se v nabídce orientovat a vybrat si instituci a produkt, který by konkrétnímu člověku nejlépe vyhovoval. Existuje sice velké množství finančních poradců a pojišťovacích agentů, kteří produkty nabízejí, ale ve většině případů nesdělí klientovi všechny potřebné informace. Lidé se tak při výběru finančních produktů často rozhodují podle neúplných, zkreslených a ne zcela pravdivých informací.

S finanční gramotností jsou na tom většinou nejhůře lidé v důchodovém věku, kteří žijí na malých městech nebo na venkově. Zde bývá obvykle jen malé množství dostupných informací.

S ohledem na závažnost tématu byla finanční gramotnost seniorů zvolena jako téma této diplomové práce. **Cílem práce** je prověřit finanční znalost seniorů, žijících na malém městě, jako jedné z ohrožených skupin obyvatelstva.

Práce je rozdělena do několika celků. První je úvod, následuje literární rešerše, metodika a praktická část. Poslední částí je závěr, po kterém následuje seznam použitých zdrojů, tabulek, grafů, obrázků, příloh a přílohy.

Literární rešerše je věnována průřezu danou tématikou. Obsahuje charakteristiku finanční gramotnosti a finančního vzdělávání. Je zde možné najít kapitolu o národní strategii finančního vzdělávání, o standardech finanční gramotnosti a dalších problémech spojených s touto problematikou. Nechybí ani charakteristika finančních produktů.

V praktické části jsou shrnuty výsledky dotazníkového šetření. Šetření je zaměřeno na finanční gramotnost jedné z rizikových skupin obyvatelstva, a to seniorů. Analýza ukazuje, jak jsou lidé v důchodovém věku seznámeni s finančními produkty a se službami finančních institucí. Jestli vědí, jak si poradit v případě problémů a kde se případně zeptat na radu. Výběr respondentů byl omezen na město Netolice a jeho okolí.

2. Literární rešerše

2. 1 Peníze a jejich psychologie

Každý z nás ví, co peníze jsou. Denně je používáme, „jsou až na prvním místě“, někteří by si „pro pětník nechali vrtat koleno“. Peníze jsou, „ať chceme či ne“, součástí našeho každodenního života. [5]

Většina lidí se po největší část svého života musí zaměřovat na získání peněz jako na nejbližší cíl svého usilování. Proto vzniká představa, že veškeré štěstí a veškeré konečné životní uspokojení je pevně spjato s vlastněním určité sumy peněz, a ty se tak z pouhého prostředku a předpokladu vnitřně mění v konečný účel. [6]

Touha po penězích je základní, nicméně vzdálenou a nekonkrétní motivací. Touha sama o sobě peníze nepřináší. Je zde nutné najít cestu, jak konkrétně ke konkrétním penězům přijít. Pomineme-li protiprávní a nemravné cesty, zůstává nám práce jako nejrozšířenější, nejobvyklejší a nejúčinnější způsob, jak získat peníze k zabezpečení sebe a své rodiny. [2]

Funkce peněz se uplatňuje v tom, že zprostředkovávají směnu mezi jednotlivými ekonomickými subjekty, především mezi dvěma největšími skupinami podniky a domácnostmi. Podniky nakupují práci a suroviny, domácnosti nakupují výrobky a služby. Stát může ovlivnit množství peněz v oběhu a „cenu peněz“, tedy úrokové sazby, za níž centrální banka prodává. [5]

Postoje k penězům a celé ekonomice jsou ovlivněny sociálním učením, jsou závislé na pohlaví, sociální skupině, vzdělání i na fungování ekonomiky. Lidé mají většinou velmi složité postoje k penězům. Peníze jsou nepochybně vysoce symbolické a jsou nabité morálním a emočním významem. Tyto postoje pak určují, jak lidé budou peníze používat, zda se v krajním případě stanou nutkavými lakomci nebo rozhazovači. [5]

Dnešní moderní doba nám nabízí nové možnosti při nakládání s penězi, kdy jakékoliv sumy virtuální formy peněz můžeme v podstatě jen kliknutím myši přemístit tam a zase zpět. Nevýhodou však je, že tato virtuální forma přesunu peněz nám bere vizuální kontrolu nad nimi, jsme tak ochotni více utrácet, bohužel však často i peníze, které

nemáme (půjčené), například z kreditních karet, z kontokorentů. V tento moment si neuvědomujeme následky v podobě naší možné neschopnosti úvěr splácet.

Další věc je, že na trhu je množství nástrah v podobě spousty lákavě vypadajících nabídek od různých poskytovatelů, kteří nabízejí rychlé bezproblémové získání finančních prostředků, půjčí komukoliv takřka na cokoliv. Jen finančně gramotný jedinec se dokáže ve spleti lákadel, které na něj číhají na finančním trhu, orientovat a chovat zodpovědně.

2. 2 Finanční gramotnost

O člověku finančně gramotném můžeme podle Slabikáře finanční gramotnosti říci, že má znalosti v těchto oblastech:

- psychologické a sociální aspekty finanční gramotnosti
- informační gramotnost v rámci finanční gramotnosti
- ochrana spotřebitele
- peněžní gramotnost
- cenová gramotnost
- rozpočtová gramotnost
- právní gramotnost [2]

2. 2. 1 Definice finanční gramotnosti

Definice finanční gramotnosti se liší stát od státu. Je to dáno i tím, že v různých zemích jsou pro podobné programy používány různé názvy. V materiálech publikovaných ve Spojených státech a Austrálii používají pojem finanční gramotnost *(financial literacy)* a pojem finanční kvalifikace *(financial capability)* nachází obecné uplatnění ve Velké Británii a Kanadě. Někde se setkáme i s pojmem finanční vzdělání *(financial education).*

Slovo „finanční“ bývá nahrazováno slovem „ekonomické“, které vyjadřuje, že jedinec by měl porozumět makroekonomii i mikroekonomii a tomu, jaké je jeho postavení v ekonomice. Ekonomická gramotnost se zaměřuje na pochopení, např. co to je

produktivita a inflace, tedy na širší koncepty, které překračují osobní a okamžité věci s hospodařením s penězi, tzn. bankovnictví, úvěr a investování. Ekonomická kvalifikace zahrnuje znalosti, dovednosti a schopnosti, které odpovídají určité společnosti a umožňují jedinci rozhodovat o ekonomických záležitostech v průběhu svého života se sebedůvěrou a kompetentně. [1]

Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní (rodinný) rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace. [11]

Finanční gramotnost je specializovanou součástí širší ekonomické gramotnosti, která navíc zahrnuje např. schopnost zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný a budoucí příjem, orientaci na trhu pracovních příležitostí, schopnost rozhodovat o výdajích apod.

Nedílnou součástí finanční gramotnosti je oblast daňová, vzhledem k tomu, že se významně podílí na finančních zdrojích jednotlivců i domácností a má tedy významný vliv na peněžní toky v soukromých financích.

Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které by měl občan mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti. [11]

Finanční gramotnost bývá definována:

- koncepčně (koncepční definice)
    - vysvětluje abstraktní koncepty konkrétními pojmy
    - ve své nejjednodušší podobě praví, že finanční gramotnost znamená osobní odpovědnost za hospodaření s penězi, [1]
    - jiné její vymezení, které je rovněž velice srozumitelné a jednoduché najdeme u *Financial Consumer Agency of Canada (FCAC)* a to slovy: „mít znalosti, dovednosti a schopnosti a také sebedůvěru činit odpovědná finanční rozhodnutí, [8]

- další definice finanční gramotnosti hovoří prostě o občanské odpovědnosti nebo o znalosti, dovednosti a schopnosti, jež jsou potřebné k životu, jaký vedeme v demokratické společnosti. Lze tam zařadit i mít pravomoc a odpovědnost k tomu být finančně schopný a znalý, [1]

- funkčně (funkční neboli pracovní definice)
  - vysvětluje, jak pojmout koncepční definici, která je abstraktní, a jak změřit gramotnost pomocí hmatatelných ukazatelů, např. jaké jsou příjmy domácnosti, jaký je poměr dluhu jednotlivce k jeho majetku, zda existuje vlastnictví domu či zda si jedinec spoří na důchod,
  - označuje schopnost číst, analyzovat, řídit a komunikovat o osobních finančních podmínkách, které ovlivňují hmotnou životní úroveň.
  - finanční gramotnost se obvykle měří na úrovni jednotlivce a pak agregovaně za skupiny, např. studenty středních škol nebo nízkopříjmové skupiny obyvatelstva, aby se získal makroekonomický pohled.
  - obvykle jsou členěny podle okruhů hospodaření s penězi (rozpočtování, spoření, půjčky, a investování)
  - smyslem testů je zjistit úroveň nejen znalostí, ale i postoj či schopnost řídit specifické aspekty osobních financí (např. hodnotí se znalost o tom, že investice do fondů j riziková) a postoj k penězům (např. zda si každý měsíc spoří)
  - funkční definice slouží k hodnocení a srovnání gramotnosti, a to ve výzkumu, studiích a programech finančního vzdělávání. [1]

2. 2. 2 Složky finanční gramotnosti

Definice finanční gramotnosti přijatá v České republice je koncipována jako strukturovaná. Finanční gramotnost jako správa osobních (rodinných) financí zahrnuje tři dílčí složky:

- Peněžní gramotnost
  - představuje kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi spojených a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.).
- Cenová gramotnost
  - představuje kompetence nezbytné pro porozumění cenových mechanizmů a inflaci
  - významnou složkou cenové gramotnosti je porozumění principu „ceny peněz“ v čase, rozdílu mezi nominální a reálnou úrokovou mírou a porozumění cenám finančních nástrojů a služeb v praktické podobě poplatků a úrokových sazeb.
- Rozpočtová gramotnost
  - představuje kompetence nezbytné pro správu osobního (rodinného) rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska
  - zahrnuje vedle obecné složky, která je popsána výše, také dvě složky specializované: - správu finančních aktiv – vkladů, investic, pojištění atd.
  - správu finančních závazků – např. úvěrů nebo leasingu
- To předpokládá v obou případech orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci. [11]

Obrázek 1: Struktura finanční gramotnosti

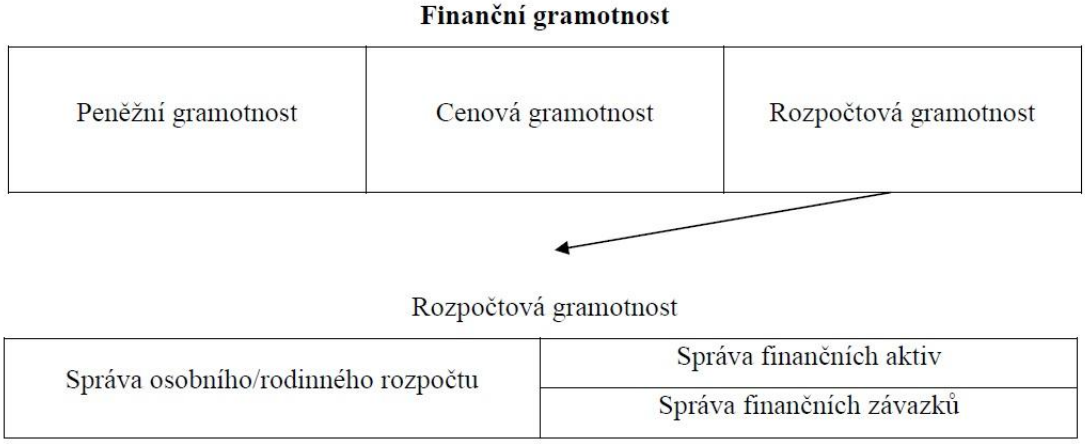

Zdroj: Národní strategie finančního vzdělávání

S finanční gramotností se pojí gramotnost numerická (z hlediska gramotnosti finanční se to týká především využití matematického aparátu k řešení numerických úloh se vztahem k financím), gramotnost finanční (jako schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu) a gramotnost právní (jako orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se obrátit o pomoc).

Rozvoj těchto gramotností je současně prostředkem k vytváření a posilování ekonomického, právního a politického myšlení občanů.

2. 2. 3 Finanční klasifikace

Finanční klasifikace je chápána jako širší pojem než finanční gramotnost, protože lépe vystihuje podstatu a zahrnuje:

- finanční znalosti a inteligenci – popisují se jako schopnost jedince být rozumný ohledně peněz a při manipulaci s penězi, včetně toho zvládat každodenní zacházení s penězi a dělat správná rozhodnutí k uspokojení svých potřeb
- finanční dovednosti, schopnosti a pravomoc – chápány jako způsobilost používat znalosti a inteligenci v různých situacích a také pravomoc řídit a řešit jakékoliv finanční problémy nebo příležitosti

- finanční odpovědnost – schopnost ocenit širší dopad finančních rozhodnutí na osobní život, podmínky života, rodinu a širší komunitu a také schopnost pochopit práva, povinnosti a zdroje pomoci či vedení (Jinými slovy, finančně kvalifikovaný občan má dovednosti, schopnosti a sebedůvěru uvědomit si finanční příležitosti, ví, kam jít pro pomoc, volí mezi možnostmi na základě informací a realizuje efektivní kroky ke zlepšení svého finančního postavení. [7]

2. 2. 4 Finanční vzdělávání

Finanční vzdělávání je klíčovým prvkem v ochraně spotřebitele na finančním trhu a vedle zajištění informovanosti, tedy dostupnosti informací v přiměřeném rozsahu a transparentní, srozumitelné a srovnatelné formě a dále adekvátního postavení spotřebitele ve smluvním vztahu, je jedním ze základních pilířů přístupu Ministerstva financí k ochraně spotřebitele na finančním trhu. [11]

Finanční vzdělávání může spotřebitelům pomoci porozumět hospodaření s penězi a přizpůsobovat se změnám svých potřeb, životním událostem a podmínkám v ekonomice. [1]

Finanční vzdělávání v rychle se rozvíjející oblasti finančních produktů a služeb podporuje aktivní roli občana jako spotřebitele a vede k pochopení a přijetí osobní odpovědnosti za finanční zajištění sebe i své rodiny. V širším kontextu rovněž vede k uvědomení si důsledků socioekonomického vývoje společnosti, zejména s ohledem na prevenci předlužení a zajištění se na stáří. V konečném důsledku přispívá finanční vzdělávání k rozvoji české ekonomiky, společnosti jako takové a k udržitelnému rozvoji. [11]

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) jako definici uvádí: „Finanční vzdělání je proces, jehož prostřednictvím si uživatelé finančních služeb i investoři zvyšují porozumění finančním produktům a pojmům a současně prostřednictvím informací, instrukcí a nestranných rad vytvářejí schopnost uvědomovat si finanční rizika i finanční příležitosti, schopnost provádět informovaný výběr, učí se, kam se obrátit o radu či pomoc a provádět další kroky vedoucí ke zlepšování své finanční „well being“ ochrany, neboli zlepšení svého finančního zdraví. [12]

2. 2. 4. 1. Hlavní pilíře finančního vzdělávání

OECD se v oblasti finančního vzdělávání opírá o tři hlavní pilíře:

- **Prvním pilířem** je publikování hlavních výstupů mezinárodního výzkumu v oblasti finančního vzdělávání a finanční gramotnosti. První velká studie, kterou OECD vydala na toto téma v roce 2005, identifikovala a analyzovala aktivity finančního vzdělání v členských zemích. Zdůraznila ekonomické, demografické i politické změny. Studie rovněž poskytla přehled o jednotlivých programech finančního vzdělávání, které na úrovni členských zemí vznikly a probíhají. Součástí studie je rovněž efektivnost jednotlivých programů a doporučení na jejich zlepšení.
- **Druhým pilířem** je vydávání doporučení a informací pro finanční vzdělávání, mezi něž patří „good practices" pro finanční vzdělávání v oblasti soukromých penzijních systémů, v oblasti pojištění, v oblasti půjček a úvěrů. Již první sada obsahovala jasné doporučení, že lidé by měli být vzděláváni ve finančních záležitostech co nejdříve a že finanční vzdělávání musí být součástí základní školní výuky.
- **Třetím pilířem** je mezinárodní spolupráce, která je koncentrována na pořádání konferencí a diskusních fór a založení mezinárodní sítě finančního vzdělávání pro experty z veřejného sektoru – *International Network on Financial Education*. [13]

Mezinárodní spolupráce je velmi důležitým prvkem aktivit OECD, proto se kromě pravidelných konferencí INFE vytvořili pracovní skupiny pro jednotlivé problémové okruhy v rámci tématu finančního vzdělávání. Prioritními oblastmi jsou:

- zavedení finančního vzdělávání do škol,
- rozvoj metodik pro hodnocení efektivnosti jednotlivých programů využívaných ve finančním vzdělávání a
- rozvoj mezinárodně srovnatelné metodologie pro měření finanční gramotnosti obyvatelstva s cílem provádět mezinárodní srovnávání. [1]

2. 2. 5 Národní strategie finančního vzdělávání

Národní strategie finančního vzdělávání (NSFV) je uceleným systematickým přístupem k posílení finanční gramotnosti občanů České republiky.

Základními prvky jsou:

- definice finanční gramotnosti
- vymezení prioritních oblastí
- stanovení principů finančního vzdělávání
- rozdělení finančního vzdělávání do hlavních dvou pilířů – vzdělávání školního a vzdělávání navazujícího. [1]

Národní strategie finančního vzdělávání především definuje finanční gramotnost a popisuje tři základní složky finanční gramotnosti, které jsou již zmíněny výše. Dále z ní vycházejí principy finančního vzdělávání, jejichž účelem je nastavit určité kvalitativní požadavky. Jsou jimi **obecnost**, **odbornost** a **zacílení.** Vzhledem k sílícímu zapojení subjektů finančního trhu (zejména bank a finančních poradců či zprostředkovatelů) do finančního vzdělávání je klíčovým principem obecnost. Vyžaduje, aby projekty či programy rozvíjeli finanční gramotnost bez propagace konkrétních finančních institucí a jejich produktů či služeb. Výuka na konkrétních příkladech sice přináší řadu pozitiv, přesto by neměla být zneužita jako cílená forma reklamy.

Zbývající principy směřují k potřebě korektní odborné stránky vyučování a dostatečné odbornosti pedagogů, jak po stránce pedagogické, tak i odborné v oblasti osobních financí. Princip zacílení se více věnuje potřebě upravit vzdělávací projekt či program tak, aby odpovídal jeho příjemcům. [1]

2. 2. 6 Standardy finanční gramotnosti

Aby mohly být vytvořeny standardy finanční gramotnosti, bylo nutné ji napřed definovat a změřit a poté standardy implementovat do systému vzdělávání.

Standardy vycházejí z definice finanční gramotnosti. Stanovují ideální úroveň finanční gramotnosti pro různé cílové skupiny. Popisují konkrétní znalosti a dovednosti, kterých by mělo být v příslušné cílové skupině dosaženo.

Na základě usnesení vlády z roku 2006 byl vypracován dokument Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, na jehož zpracování se podílelo Ministerstvo financí, Ministerstvo školství a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu, Výzkumný ústav pedagogický v Praze a Národní ústav odborného vzdělávání.

V první fázi (v roce 2007) byly vymezeny tři standardy finanční gramotnosti podle cílových skupin:

- standard finanční gramotnosti pro žáka 1. stupně ZŠ
- standard finanční gramotnosti pro žáka 2. stupně ZŠ
- standard finanční gramotnosti pro žáka SŠ – odpovídá standardu finanční gramotnosti dospělého občana přizpůsobeného vzdělávacím potřebám žáků na SŠ.

Vedle těchto výchozích standardů mohou být posléze definovány další standardy finanční gramotnosti podle potřeb specifických cílových skupin. [14]

Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání

Tabulka 1: Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání

	1. stupeň	2. stupeň
Peníze	**Obsah**	**Obsah**
	- hotovostní a bezhotovostní forma peněz	- nakládání s penězi
	- způsoby placení	- tvorba ceny
	- banka jako správce peněz	- inflace
	Výsledky	**Výsledky**
	- používá peníze v běžných situacích	- na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení
	- odhadne a zkontroluje cenu nákupu a	- na příkladu ukáže tvorbu cenyy jako
		- objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny
		- popíše vliv inflace na hodnotu peněz

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti: MF, MPO, MŠMT (vlastní zpracování)

Tabulka 2: Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání - pokračování

	1. stupeň	2. stupeň
Hospodaření domácností	**Obsah**	**Obsah**
	- rozpočet, příjmy a výdaje domácností	- rozpočet domácností, typy rozpočtu, jejich odlišnosti
	- nárok na reklamaci	- základní práva spotřebitele
	Výsledky	**Výsledky**
	- na příkladu ukáže, proč není možné realizovat všechny chtěné výdaje	- sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů
		- objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu
		- vysvětlí, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele
Finanční produkty	**Obsah**	**Obsah**
	- úspory	- služby bank, aktivní a pasivní operace
	- půjčky	- produkty finančního trhu pro investování a pro získání prostředků
		- pojištění
		- úročení
	Výsledky	**Výsledky**
	- vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy	- uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
		- uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky (spotřeba, úspory, investice)
		- uvede a porovná nejčastější způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing)
		- vysvětlí význam úroku placeného a přijatého
		- uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti: MF, MPO, MŠMT (vlastní zpracování)

Předcházející tabulky 1 a 2 ukazují obsah standardu finanční gramotnosti, podle kterého se učí žáci základních škol, a poukazuje na výsledky, kterých by měli po dokončení základní školy dosáhnout.

Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání

Následující tabulky 3 a 4 jsou podobné těm předchozím. Opět zobrazují obsah standardu a výsledky, kterých by mělo být dosaženo, tentokrát ale pro studenty středních škol. Na rozdíl od standardu pro základní školy, tento standard upravuje také oblast práv spotřebitele.

Tabulka 3: Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání

	Obsah	Výsledky
Peníze	- placení (v tuzemské i zahraniční měně	- používá nejběžnější platební nástroje, smění peníze za použití kurzovního lístlu
	- tvorba ceny	- stanový cenu jako součet nákladů, zisku a DPH
		- vysvětlí, jak se cena liší podle zákazníků, místa, období atd.
		- rozpozná běžné cenové triky (např. cena bez DPH) a klamavé nabídky
	- inflace	- vysvětlí podstatu inflace a její důsledky na příjmy obyvatelstva, vklady, a úvěry, dlouhodobé finanční plánování a uvede
Hospodaření domácností	- rozpočet domácností	- rozliší pravidelné a nepravidelné příjmy a výdaje a na základě toho stanoví rozpočet domácnosti
		- navrhne, jak řešit schodkový rozpočet a jak naložit s přebytkovým rozpočtem domácnosti

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti: MF, MPO, MŠMT (vlastní zpracování)

Tabulka 4: Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání - pokračování

	Obsah	Výsledky
Finanční produkty	- přebytek finančních prostředků	- navrhne způsoby, jak využít volné finanční prostředky (spoření, produkty se státním příspěvkem, cenné papíry, nemovitosti atd.
		- vybere nejvhodnější produkt pro investování volných finančních prostředků a vysvětlí proč
	- nedostatek finančních prostředků	- vybere nejvýhodnější úvěrový produkt s ohledem na své potřeby a zdůvodní svou volbu
		- posoudí způsoby zajištění úvěru a vysvětlí, jak se vyvarovat předlužení
		- vysvětlí způsoby stanovení úrokových sazeb a rozdíl mezi úrokovou sazbou a RPSN
	- pojištění	- vybere nejvýhodnější pojistný produkt s ohledem na své potřeby
Práva spotřebitele	- předpisy na ochranu spotřebitele	- na příkladu vysvětlí, jak uplatňovat práva spotřebitele (při nákupu zboží a služeb včetně produktů finančního trhu
	- obsah smluv	- na příkladu ukáže možné důsledky neznalosti smlouvy včetně jejich všeobecných podmínek

Zdroj: Systém budování finanční gramotnosti: MF, MPO, MŠMT (vlastní zpracování)

2. 3 Ochrana spotřebitele

Finanční vzdělávání je celosvětově automaticky spojováno s problematikou ochrany spotřebitele.

Cílem ochrany spotřebitele je napomoci klientům činit informovaná rozhodnutí a efektivně řešit vzniklé situace a spory. Je pravdou, že každý sám za sebe nese zodpovědnost, každý svéprávný občan v naší společnosti má právo rozhodovat o svém chování a finančních praktikách zcela podle svého rozhodnutí a uvážení, ale musí mít také šanci rozhodovat se na základě dostatečného množství informací, znalostí a pochopení všech relevantních údajů. [2]

Hlavní problémy na straně spotřebitelů, kteří nejsou finančně gramotní, spočívají v tom, že:

- jsou nedostatečně seznámeni s písemně poskytnutými podmínkami a ceníkem
- podepisují smlouvy a další dokumenty bez důkladného pročtení
- nejsou schopni dlouhodobého propočtu schopnosti splácet úvěr
- plně důvěřují ústním informacím prodejce
- přeceňují vlastní znalosti a zkušenosti hlavně v oblasti investic

V České republice jsou navíc tendence:

- přizpůsobení spotřebitelského chování české populace vyspělým zemím
- snaha mít vše rychle, byť na dluh (k tomu přispívá i snadné financování)
- oslabený vztah k nemateriálním hodnotám
- celkový přístup k financím – peníze mají stále více virtuální podobu
- a z toho vyplívající rizika dluhových pastí. [15]

Zadluženost v České republice stále roste a nyní přesahuje již 1,1 bilionu Kč.

V následujícím grafu můžeme vidět, že nejvíce se lidé zadlužují kvůli úvěrům na bydlení. Ty stále rostou, kdežto úvěry na spotřebu od roku 2008 klesají.

Graf 1: Zadlužení českých domácností v roce 2005 - 2013

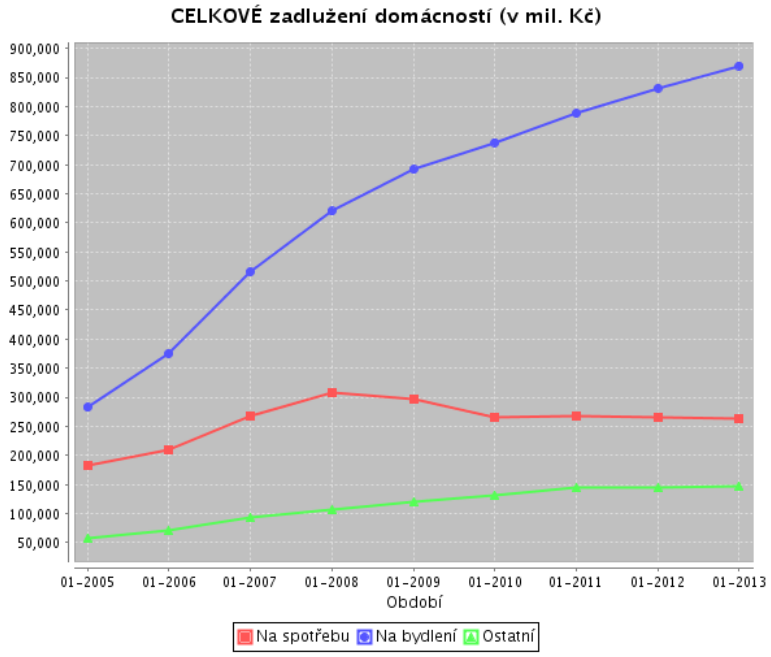

Zdroj: ČNB, Databáze časových řad ARAD

Stále více obchodníků se uchyluje k nekalým obchodním praktikám nabízení produktů. Užívání nekalých obchodních praktik při nabízení nebo prodeji výrobků, při nabízení nebo poskytování služeb či práv se zakazuje. Nekalé jsou zejména klamavé a agresivní obchodní praktiky. Obchodní praktika je nekalá, je-li jednání podnikatele vůči spotřebiteli v rozporu s požadavky odborné péče a je způsobilé podstatně ovlivnit jeho rozhodování tak, že může učinit obchodní rozhodnutí, které by jinak neučinil. [16]

Mnoho poskytovatelů úvěrů, případně půjček, používá k „odchytu klienta“ nevybíravé metody. Soustředí se na klienty s nižší finanční či obecnou gramotností, kteréhožto nedostatku umějí velmi dovedně využít. Takový zákazník těžko identifikuje nevýhodná či dokonce nebezpečná ustanovení smlouvy (rozhodčí doložky, bianco směnky, povolení k neomezenému inkasu atd.) nemluvě o výsledné ceně úvěru. U slabších

sociálních vrstev navíc aktivně vstupuje do hry pudové jednání, coby výsledek finanční nouze.

Pozor je třeba dát i na různé „poradce“ a „zprostředkovatele“, kteří předkládají veřejně dostupné formuláře a tiskopisy bank a vyvolávají tím dojem, že s bankami úzce spolupracují. [2]

Cílem ochrany spotřebitele je dosažení stavu, kdy spotřebitel činí na finančním trhu zodpovědné a adekvátní rozhodnutí ve vztahu k jeho aktuální situaci.

Tohoto cílového stavu lze pak dosáhnout různými nástroji:

- **Zajištění dostatečného množství informací,** které spotřebitelé potřebují k tomu, aby se na jejich základě mohli správně a odpovědně rozhodnout.
- **Vzdělávání spotřebitelů,** tedy zvýšení jejich finanční gramotnosti tak, aby byli schopni získané informace zpracovat, vyhodnotit a přeměnit je v konkrétní rozhodnutí.
- **Zajištění možnosti spotřebitelů prosazovat a chránit svá práva,** jsou zaváděna opatření reagující na odlišné vnímání rizika stranou nabídky a poptávky nebo reagující na záměr státu chovat se paternalisticky, zajistit distributivní spravedlnost a chránit společenské hodnoty. [1]

2. 4 Finanční produkty

Jakékoliv problémy, které souvisejí s penězi, jsou spojeny s finančními trhy a s finančními produkty. Tyto produkty běžným občanům zprostředkují nejčastěji banky, proto následuje kapitola o nejzákladnějších produktech, se základními charakteristikami, protože rozsah práce neumožňuje jít do detailů.

2. 4. 1 Systematizace bankovních produktů

Jak již bylo řečeno, není systematizace bankovních produktů vzhledem k jejich velkému počtu a značné různorodosti jednoduchou záležitostí. Velmi rozšířený, možno říci klasický, je přístup členění bankovních produktů (obchodů) podle jejich odrazu v bilanci banky na aktivní, pasivní a neutrální.

- **Aktivní bankovní obchody** se odrážejí se v aktivech bilance banky. Banka při nich vystupuje v postavení věřitele, vznikají jí různé pohledávky (např. při poskytování úvěrů, nákupu dluhových cenných papírů) nebo jí vznikají v jejich důsledku určitá vlastnická práva (např. při zakoupení majetkových cenných papírů)
- **Pasivní bankovní obchody** nacházejí naproti tomu odraz na pravé straně bilance, v pasivech banky. Jedná se především o obchody, kdy banka získává na úvěrové bázi cizí kapitál (např. příjem vkladů, emise vlastních dluhopisů). Banka je v dlužnickém postavení a vznikají jí různé závazky.
- **Neutrální bankovní operace** jsou obchody, kdy banka nevystupuje přímo ani v dlužnickém ani ve věřitelském postavení. Obchody se neobjevují v bilanci banky. Jsou vykazovány „mimo bilanci“ nebo „pod rozvahou“ a proto se označují jako mimobilanční neboli podrozvahové. [10]

2. 4. 2 Depozitní (vkladové) bankovní produkty

Z hlediska banky představují depozitní produkty formy získávání cizího kapitálu, banka při nich vystupuje v pozici dlužníka.

Z hlediska formy lze rozdělit produkty do tří základních skupin:

- přijímání vkladů
- emise bankovních dluhopisů
- speciální depozitní produkty, které jsou upraveny speciálních režimem – jde např. o stavební spoření a emisi hypotečních zástavních listů [9]

2. 4. 2. 1 Běžný účet

Běžný účet je jednoduchý a rychlý platební styk, jehož prostřednictvím můžeme provádět jednorázové příkazy k úhradě, trvalé platební příkazy (např. pravidelná platba nájemného, stavební spoření, pojištění, zálohové platby elektřiny, a také pravidelných splátek úvěru) a platby prostřednictvím inkasních plateb (např. SIPO), kdy majitel dává svolení s inkasní platbou, kterou si zúčtuje sám příjemce platby. [2]

Peníze můžeme na účet vkládat nebo vybírat přímo u přepážky v bance. Výběr peněz může být prováděn i platební kartou u bankomatu, platební kartu obdrží každý majitel běžného účtu. [3]

Na běžný účet je možné nechat převádět mzdy, důchody, ale např. i pojistná plnění. Neslouží se spoření, je na něm zanedbatelný úrok.

2. 4. 2. 2 Termínovaný vklad

Termínovaný vklad je poměrně výhodně úročený spořící produkt, pokud bezpečně víte, že prostředky na něm uložené nebudete po dobu výpovědní lhůty potřebovat. [2]

Termínované vklady jsou vklady na pevnou (výše vkladu se během jeho trvání nemění) a zpravidla větší částku, kterou klient ukládá u banky za účelem vyššího úrokového výnosu s tím, že se po sjednanou dobu dobrovolně vzdává možnosti disponovat s vkladem. [9]

Úrokové míry jsou obvykle tím vyšší, čím větší je výše vkladu a čím delší je doba splatnosti. Úroková míra je u vkladů na pevnou lhůtu většinou stanovena fixně po celou dobu splatnosti, u vkladů s výpovědní lhůtou se většinou mění během trvání vkladu. [9]

2. 4. 2. 3 Spořicí účet

Spořicí účet je dobrým kompromisem mezi běžným účtem a termínovaným vkladem. Je úročen vyšší částkou než běžný účet a zároveň je možné mít prostředky na něm uložené rychle k dispozici. [2]

Na spořicí účty se mohou dočasně vkládat libovolné částky. Při výběru je však třeba počítat s výpovědní lhůtou. Výpovědní lhůta je doba, po kterou musí člověk čekat, než se mu peníze dostanou z účtu „do ruky“.

Výše úrokové sazby zpravidla závisí na výši vkládané částky. Tyto účty slouží primárně ke spoření, nelze tedy na nich provádět platební transakce, jako například příkaz k úhradě. [4]

2. 4. 2. 4 Stavební spoření

Stavební spoření je účelový druh spoření, při kterém vkladatel dlouhodobě ukládá prostředky u specializované banky za účelem zajištění úspor primárně pro účely bydlení. V průběhu spoření může čerpat státní podporu a po jeho skončení získává, při splnění dalších podmínek, nárok na úvěr ze stavebního spoření.

Stavební spoření spojuje v jeden kompaktní celek spoření a poskytnutí účelového úvěru. Ten je charakterizován nízkými (v porovnání s jinými druhy úvěrů) a zároveň pevnými úrokovými sazbami po celou dobu jeho splácení. [2]

Stavební spoření bývá sepisováno na určitou cílovou částku, tzn., že si člověk dopředu stanoví, kolik peněz chce za danou dobu ušetřit. Stavební spoření musí být spořeno nejméně šest let. Po uplynutí šesti let je možné peníze vybrat a použít k jakémukoliv účelu. [4]

Česká národní banka uvádí částku půjčenou domácnostmi prostřednictvím úvěrů ze stavebního spoření 31 628,6 mil. Kč na konci roku 2013. [17]

2. 4. 3 Finančně úvěrové produkty

Úvěry poskytují jak bankovní, tak nebankovní instituce.

Úvěrových produktů nabízejí finanční instituce veliké množství, ale pro domácnosti jsou nejčastější:

- kontokorentní úvěr
- spotřebitelský úvěr
- hypoteční úvěr

2. 4. 3. 1 Kontokorentní úvěr

Kontokorentní úvěr je úvěr poskytovaný na běžném učtu tak, že zůstatek účtu může přecházet do debetu. Klient může čerpat úvěr zcela automaticky tím, že může platit ze svého účtu i v případě, že na něm nemá dostatečné prostředky.

Z povahy kontokorentního úvěru plyne, že se velmi často mění jeho stav. Maximální výše úvěru je dána dohodnutým úvěrovým rámcem, který určuje maximálně přípustný debet na kontokorentním účtu. [10]

Kontokorent není pro každého! Je poměrně snadno dostupný, ale také se může snadno stát, že lidé začnou utrácet víc než vydělávat. Je přímo napojen na běžný účet a tak nemusí okamžitě poznat, že nečerpají své peníze, ale že si již půjčují od banky. [2]

Ze statistik České národní banky vyplívá, že debetní zůstatky na bankovních účtech mají rostoucí vývoj, největší nárůst byl v roce 2002 a nyní jsou debetní zůstatky domácností na bankovních účtech v české i cizí měně 12 118,2 mil Kč. [17]

2. 4. 3. 2 Spotřebitelský úvěr

Mezi spotřebitelské (spotřební) úvěry můžeme zahrnout veškeré úvěry poskytované soukromým osobám a domácnostem, které slouží k financování nákupu spotřebních předmětů, pořízení nebo stavbě bytů a rodinných domků, popř. ke krytí jiných spotřebních výdajů. [9]

Spotřebitelské úvěry se těší mezi lidmi stále větší oblibě. Jedním z hlavních důvodů je dostupnost těchto peněz. Většina poskytovatelů peníze půjčí během jednoho dne a nepožadují nic jiného než doklad totožnosti a doklad o příjmu. [2]

Na konci roku 2013 měli domácnosti půjčeno 17 856,8 mil Kč ve formě účelového úvěru na zboží a služby a 140 847,8 ve formě neúčelového úvěru. [17]

Tyto čísla plynou pouze z úvěrů poskytnutých obchodními bankami. Ale spotřebitelské úvěry nabízí stále více poskytovatelů mimo bankovní sektor. Tyto úvěry jsou pro lidi dostupnější a tak, kdybychom zahrnuli do statistik veškeré spotřebitelské úvěry, byly by čísla vyšší.

2. 4. 3. 3 Hypoteční úvěr

Hypoteční úvěr (hypotéka) je dlouhodobý úvěr k pořízení vlastního bydlení. Může však sloužit i k pořízení čehokoliv nebo ke splacení nevýhodných úvěrů. Podle toho může být poskytnut jako účelový hypoteční úvěr anebo jako neúčelový hypoteční úvěr (tzv. americká hypotéka). [2]

Základním charakteristickým rysem hypotečních úvěrů je jejich zajištění zástavním právem na nemovitost. Znamená to, že člověk za úvěr ručí např. svým domem, bytem nebo pozemkem a pokud nesplácí, banka nemovitost zabaví. [4]

Hypoteční úvěry lidé používají hodně a od roku 2000, kdy úhrn peněz v hypotečních úvěrech byl 23 704,8 mil. Kč, tato částka stále roste a v roce 2013 už to bylo 746 607 mil. Kč. [17]

2. 4. 4. Pojištění

Pojištění je vědomé vytváření finanční rezervy sloužící k úhradě potřeb nebo škod, které vzniknou pojištěným z nahodilých událostí (nahodilých jevů, které nesmí mít pravděpodobnost 1, tzn. nesmí se jednat o jev jistý). Tato rezerva se vytváří z prostředků pojištěných subjektů, tedy z pojistného, které je cenou za poskytované služby nebo též cenou za převzetí rizika.

Pojištění se dělí podle toho, zda daný druh pojištění je závislý na vývoji úmrtnosti populace:

- životní pojištění (použití úmrtnostních tabulek je základem pro výpočty)
- neživotní pojištění

Životní pojištění se sjednává nejen pro potřebu pokrytí pojistných rizik, ale také pro možnost zhodnotit volné finanční prostředky. Pojišťovna totiž peníze klientů taky investuje, aby dosáhla jejich zhodnocení.

Pojišťovny se snaží minimalizovat počet pojistných plnění, proto životní pojištění nenabízí každému. Lze ho uzavřít pouze do určitého věku a pojišťovna si klienty vybírá podle zdravotních rizik.

Neživotní pojištění je pojištění majetku nebo pojištění odpovědnosti.

Do pojištění majetku patří jak movité věci (automobil, jízdní kolo, nábytek apod.), tak i věci nemovité (budovy, byty, pozemky, rekreační objekty atd.) Pojištění nemovitostí chrání vlastníka především proti škodám, které by byly způsobeny živelnými událostmi (oheň, voda, vítr)

Nejčastějším typem pojištění odpovědnosti je pojištění odpovědnosti za škodu z provozu motorových vozidel, které je povinně smluvním pojištěním, a proto ho musí mít uzavřeno každý vlastník vozidla. [2]

2. 4. 5 Penzijní připojištění

Penzijní připojištění znamená, že si pravidelně, po dobu, kdy patříme mezi tzv. ekonomicky aktivní část obyvatelstva (tzn. že pracujeme a dostáváme mzdu nebo vyděláváme jako osoba podnikající s čistým ziskem vyšším, než jsou běžné výdaje, spoříme na dobu, kdy již nebudeme ekonomicky aktivní a odejdeme do tzv. důchodu.

Penzijní připojištění se státním příspěvkem je velmi výhodná forma spoření, podporovaná státem, která umožňuje zajistit si zajímavý objem prostředků pro zabezpečení se ve stáří nebo za výsluhu po 15 letech spoření.

Penzijní připojištění se zakládá na pravidelných měsíčních příspěvcích, které lze na účet penzijního fondu poukazovat i za delší časová období (čtvrtletí, pololetí, rok). K těmto příspěvkům navíc dostaneme státní příspěvky, výnosy z finančního umístění prostředků nakumulovaných u konkrétního penzijního fondu. Dále je možnost využít velmi zajímavých daňových zvýhodnění a na penzijní připojištění může přispívat i zaměstnavatel.

Uzavřením smlouvy účastníkovi vyplývá nárok na:

- starobní penzi
- výsluhovou penzi
- invalidní penzi
- pozůstalostní penzi. [2]

2. 4. 6 Důsledky předlužení a možnosti řešení

S finančními produkty, zejména s úvěrovými, je spojeno mnoho problémů. Problémy jsou způsobeny mimo jiné tím, že lidé pečlivě nečtou smlouvy, nerozumí finančním pojmům, neví, co je to RPSN (roční procentní sazba nákladů). Lidé si stále půjčují, až postupně zjistí, že již nejsou schopni své dluhy splácet.

Mladí lidé mají problémy např. se splácením závazků u telefonních společností, protože je stále větší trend platit mobilní hovory paušálně a starší lidé splácejí například elektroniku.

Graf 2: Věková struktura osob, u nichž bylo povoleno oddlužení v roce 2013

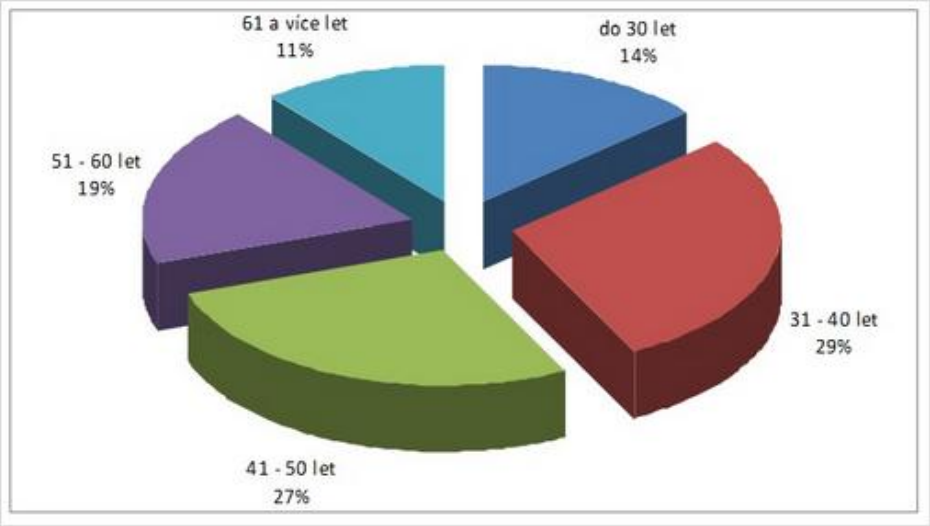

Zdroj: Insolvenční rejstřík, Creditreform

2. 4. 6. 1 Oddlužení

Oddlužení (tzv. osobní bankrot) je způsob řešení úpadku, kdy jsou dlužníkovi dluhy sjednoceny, zajištění věřitelé jsou uspokojeni zcela, nezajištění do jimi schválené výše a zbytek dluhů může být dlužníkovi odpuštěn. Tento institut preferuje sociální účel před ekonomickým, má umožnit dlužníkovi „nový start“ a motivovat ho k aktivnímu zapojení do umořování svého dluhu vůči věřiteli. [19]

V roce 2013 požádalo o oddlužení celkem 30 029 osob. Z toho bylo oddlužení povoleno v 22 043 případech. Proti roku 2012 vzrostl počet žádostí o oddlužení o 28,4 %. Nárůst povolených oddlužení je proti roku 2012 vyšší o 26,6 %.

Oddlužení formou zpeněžení majetku využilo v průběhu roku 2013 celkem 572 dlužníků. V ostatních případech bylo oddlužení řešeno nastavením splátkového kalendáře. Přesto, že zpeněžení majetku jako způsob řešení dluhů využilo v roce 2013 o 38,8 % víc dlužníků než v roce 2012, pořád je to jen 2,6 % ze všech povolených oddlužení. [20]

Graf 3: Oddlužení – osobní bankroty v ČR

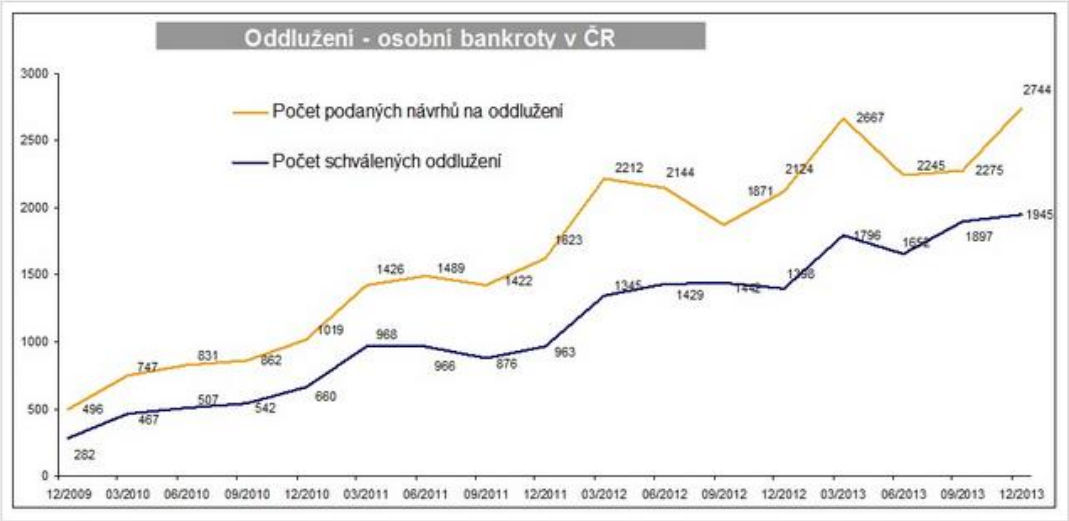

Zdroj: Insolvenční rejstřík, Creditreform

2. 4. 6. 2 Exekuce

Standardním nástrojem, jak se věřitel může domoci svých pohledávek od dlužníka, je slušné vedení vymáhání dluhů a exekuce, dle exekučního řádu číslo 120/2001 Sb., ve znění pozdějších předpisů, samostatnými soudními exekutory, a to na základě pověření soudu.

Exekuce spočívá většinou ve vymožení peněžité částky od povinného (dlužníka) pro oprávněného (věřitele), případně v donucení ke splnění jiné povinnosti.

Nařízením exekuce je postihován celý dlužníkův majetek. Dlužník nesmí se svým majetkem nakládat vyjma běžné obchodní činnosti, uspokojování základních životních potřeb a udržování a správy majetku. [21]

Ze statistických údajů Exekutorské komory a Ministerstva spravedlnosti vyplývá, že v roce 2013 bylo nařízeno 718 000 exekucí, kromě toho i více než 300 000 soudních výkonů rozhodnutí, tedy "exekucí" prováděných soudem. Exekuce se stávají trendem, běžným řešením platební neschopnosti či neochoty dlužníka platit své dluhy. Mít dluhy je normální, nesplácet dluhy však má své důsledky. Od roku 2001 do současnosti bylo nařízeno více než 2,5 milionu exekucí, dá se říci, že exekuce se dnes dotýká každého. I když se člověk nesetká s exekucí osobně, téměř každý má ve svém okolí někoho, kdo tuto nepříjemnou osobní zkušenost již zažil. [18]

Vývoj exekucí v České Republice v uplynulých letech je možné vidět v následujícím grafu. Jak je patrné, exekuce razantním tempem rostou.

Graf 4: Vývoj exekucí v letech 2001 až 2011

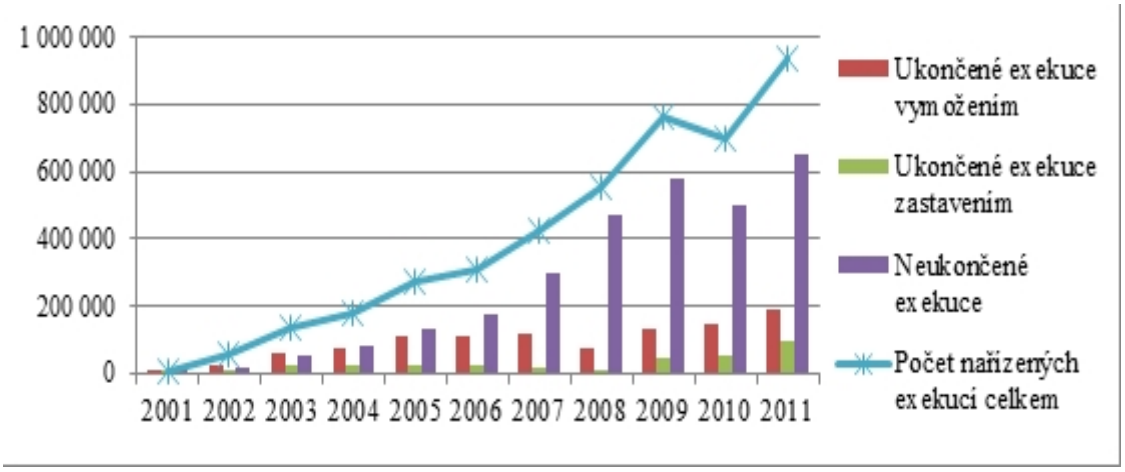

Zdroj: www. hypoindex. cz

3. Metodika

Cílem této diplomové práce je s ohledem na závažnost tématu finanční gramotnosti prověřit finanční znalosti seniorů jako jedné z ohrožených skupin obyvatel České republiky.

Samostatnému zpracování této práce předcházelo studium literatury a bližší seznámení s tématem „finanční gramotnost“. Poté byla zpracována literární rešerše, která obsahovala teoretický průřez danou problematikou. Následovalo vytvoření dotazníku pro seniory, který měl prověřit jejich znalosti a zkušenosti v oblasti financí a bankovnictví. Nakonec byly zpracovány jednotlivé odpovědi na otázky pomocí tabulek a grafů v programu Microsoft Excel 2007 a vyvozeny závěry.

Dotazník je častý nástroj pro získání informací a dat při různých průzkumech.

Dotazník je způsob psaného řízeného rozhovoru. Na dotazy, které jsou na rozdíl od rozhovoru psané, se vyžadují písemné odpovědi respondentů. Respondentem je osoba, která se účastní dotazníkového šetření, a tedy dotazovaný. Dotazník bývá řazen do tzv. subjektivních metod. Subjektivnost dotazníku je dána tím, že vyšetřovaný zde může různým způsobem ovlivňovat své výpovědi. Může se snažit jevit společensky lepší nebo naopak horši. Otázky by měly být anonymní. Tím lze zvýšit upřímnost odpovědí.

Tato metoda je velmi rychlá, jednoduchá a dobře zpracovatelná. Dotazník umožňuje zkoumat i velký počet osob současně, takže v krátkém období je možno získat velké množství výpovědí. Odpovědi však bývají často subjektivně zkreslené (i nevědomě).

Dotazník může obsahovat odpovědi otevřené, uzavřené nebo škálové.

Uzavřené otázky nabízejí tázanému volbu mezi dvěma či více možnými odpověďmi (např. ano - ne – nevím). Ačkoliv dosahují větší jednotnosti měření a tím i možnosti statistických závěrů, mají také své nevýhody. Především je to povrchnost. Mohou také popouzet dotazovaného, který nemusí shledat žádnou z alternativ jako vhodnou. A navíc mohou odpověď vynucovat. Respondent může zvolit nějakou alternativu, jen aby zakryl nevědomost, nebo může zvolit alternativu, která přesně nereprezentuje skutečná fakta a názory.

Otevřené otázky (resp. otázky s otevřeným zakončením) dávají odpovědím tázaného širší vztahový rámec. Kladou málo omezení na odpovědi, mohou ukázat na důležité vztahy a souvislosti. Otázky tohoto typu jsou pružné a mají možnost prohlubování. Nevýhodou je, že zpracování těchto otázek je obtížnější. Stejně tak je obtížnější pro respondenty odpovídat na tento druh otázek.

Škálové položky jsou typické pro posuzování škály.

Podle toho jaké otázky dotazník obsahuje, existují:

- strukturované dotazníky, které obsahují uzavřené otázky,
- nestrukturované dotazníky, které se skládají z otevřených otázek,
- kombinované dotazníky, které obsahují jak uzavřené, tak i otevřené otázky.

Otázky lze rozdělit ještě na dichotomické a polytomické. Dichotomické otázky mají jen dvě vzájemně se vylučující odpovědi. Kdežto polytomické otázky obsahují více než dvě odpovědi. Polytomické otázky mohou být výběrové, kdy se respondentům předkládá několik odpovědí, z nichž jednu mají vybrat.

Dotazník by měl samozřejmě obsahovat otázky zjišťující fakta o dotazovaném, což jsou otázky na demografické údaje.

Vlastní dotazník k této práci je anonymní a obsahuje celkem 9 otázek. Z toho dvě otázky zjišťují demografické údaje, a to pohlaví a vzdělání. 6 otázek je uzavřených nebo polozavřených a také je v dotazníku jedna otevřená otázka. Respondenti odpovídali na otázky týkající se oblasti finanční gramotnosti.

Na dotazník odpovědělo celkem 150 respondentů z Netolic a jeho okolí. Zjišťování probíhalo na jaře roku 2014. Tato lokalita byla vybrána z důvodu bydliště autorky práce, která zde celý život žije a tak bylo dotazování jednodušší. Netolice mají přibližně 2 600 obyvatel, a když se připočte i počet obyvatel okolních vesnic, které tvoří mikroregion Netolicko, kde bylo zjišťování prováděno, tak celkový počet obyvatel je přibližně 5000.

Vlastní šetření je vyhodnocováno graficky a statisticky.

Grafy použité v praktické části jsou převážně grafy sloupcové a výsečové, ale také pruhové grafy. Všechny grafy a tabulky byly vytvořeny v programu Microsoft Excel.

Statistické vyhodnocení je v praktické části pomocí testu nezávislosti Chí-kvadrátu pro kontingenční tabulku. Tento test se využívá v případech, kdy je třeba rozhodnout, zda existuje souvislost nebo závislost mezi dvěma jevy, které byly zjištěny pomocí měření.

Nejprve je třeba získané výsledky zapsat do tzv. kontingenční tabulky. Čísla v kontingenční tabulce vyjadřují četnosti respondentů, kteří odpověděli určitým způsobem na jednu otázku a současně určitým způsobem na druhou otázku.

n_{11}	n_{12}	n_1
n_{21}	n_{22}	n_2
n_1	n_2	n

Test nezávislosti začíná formulováním nulové a alternativní hypotézy:

- Nulová hypotéza je předpoklad, že mezi sledovanými jevy není vztah.
- Alternativní hypotéza je předpoklad, že mezi zkoumanými jevy vztah je.

Dále je možné sestavit tabulku očekávaných četností. Očekávané četnosti se vypočítají podle vzorce:

$$Očekávané\ četnosti = \frac{\sum i - tého\ řádku * \sum j - tého\ sloupce}{celková\ \sum}$$

(1)

Aby byla přijata nebo odmítnuta nulová hypotéza, vypočítává se testové kriterium chí-kvadrát, což je určitá číselná charakteristika odvozená ze zjištěných údajů.

$$x^2 = n\frac{(n_{11}*n_{22}-n_{12}*n_{21})^2}{n_1*n_2*n_1*n_2}$$

(2)

Je možné také použít vzorec:

$$x^2 = \sum \frac{(pozorované\ četnosti - očekávané\ četnosti)^2}{očekávané\ četnosti}$$

(3)

Tato hodnota testového kriteria se srovnává s kritickou hodnotou, která se zjistí na základě statistické funkce CHINV v Excelu.

Kritická hodnota je hledána vždy pro určitou hladinu významnosti a pro určitý počet stupňů volnosti. Pro dotazníkové šetření v této práci byla stanovena hladina významnosti $\alpha = 0{,}05$.

Počet stupňů volnosti se pro kontingenční tabulku s „r“ řádky a „s“ sloupci určí podle vztahu

$$f = (r - 1) * (s - 1)$$

(4)

Nakonec se porovná vypočítaná hodnota s kritickou hodnotou. Je-li vypočítaná hodnota vyšší než kritická hodnota je možné odmítnout nulovou hypotézu. Naopak je-li vypočítaná hodnota nižší než kritická hodnota nulová hodnota platí. [22]

Další vědecké metody, které jsou v této diplomové práci použity, jsou:

1. Rozhovor – rozhovory s dotazovanými při žádosti o vyplnění dotazníku a se zaměstnanci vybraných domovů pro seniory, při spolupráci.
2. Analýza zjištěných faktů – rozbor a informací zjištěných z vyplněných dotazníků.
3. Komparace dat – prezentování zjištěných výsledků pomocí tabulek a grafů vytvořených v programu MS Excel.

4. Praktická část

4. 1 Výsledky dotazníkového šetření

Cílem diplomové práce bylo prověřit finanční gramotnost zkoumaného vzorku české populace. Zkoumání bylo zaměřeno především na oblast bankovních produktů, ale také na osobní finance a rodinné či osobní plánování.

Pro průzkum byla vybrána metoda dotazníku, který obsahoval 9 otázek.

Zkoumaný soubor tvořili občané v důchodovém věku žijící ve městě Netolice a v jeho okolí. Dotazníky byly rozdány ve městě, v domově seniorů Pohoda v Netolicích a na Sedlci a také posílány po známých a přátelích. Celkem bylo vytištěno 200 dotazníků, z toho 150 bylo získáno zpět vyplněných. Konečný vzorek tedy činil 150 respondentů.

První dvě otázky byly určeny k bližšímu poznání osloveného souboru respondentů. Byly to otázky týkající se pohlaví a dosaženého vzdělání. Ze 150 oslovených občanů bylo 87 žen a 63 mužů. Podle vzdělání bylo mezi respondenty nejvíce občanů se středním vzděláním a to 97, z toho 60 žen a 37 mužů, dále 30 vysokoškoláků, z toho 13 žen a 17 mužů a nejméně dotazovaných mělo pouze základní vzdělání a to 23, 14 žen a 9 mužů.

Toto rozdělení respondentů můžeme názorně vidět v následujících dvou grafech.

Graf 5: Rozdělení respondentů podle pohlaví

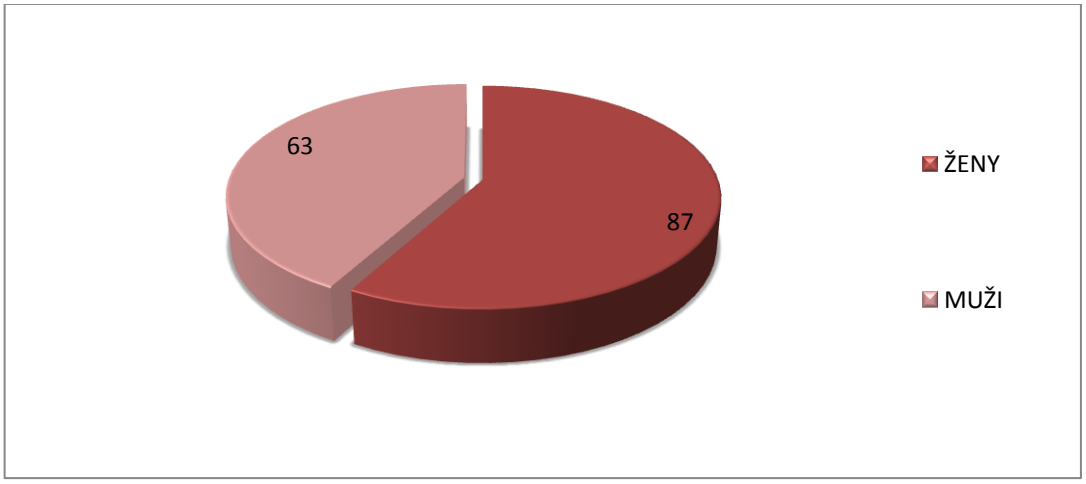

Zdroj: Vlastní šetření

První z grafů znázorňoval četnost osob podle pohlaví.

Druhý graf rozděluje muže a ženy ještě podle dosaženého vzdělání.

Graf 6: Rozdělení respondentů podle dosaženého vzdělání a pohlaví

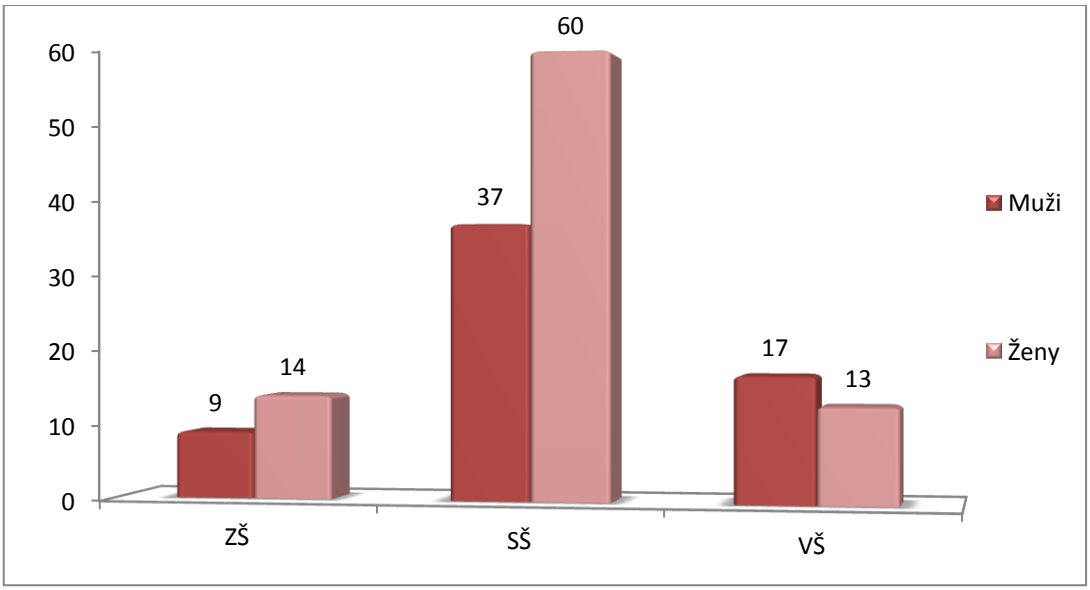

Zdroj: Vlastní šetření

Podařilo se tedy vytvořit vzorek respondentů, který zahrnuje muže i ženy se základním, středoškolským i vysokoškolským vzděláním v důchodovém věku.

Předchozí grafy ukazovaly rozdělení respondentů, další část bude věnována konkrétním výsledkům, které se týkající finanční gramotnosti seniorů. Tato část dotazníku obsahuje otázky zaškrtávací i otázky, na které museli respondenti odpovídat vlastními slovy.

První otázka se týkala finančních (bankovních) produktů, které senioři využívali v posledních 20 letech. Více jak 75 % dotazovaných využívá bankovní účet, ale také pojištění a penzijní připojištění. Bankovní účet je v dnešní době samozřejmostí, a jak ukazují výsledky tohoto průzkumu, platí to i u seniorů. Převážně kvůli výplatám, které zaměstnavatelé stále častěji raději posílají na bankovní účet, než by peníze vypláceli v hotovosti. Někteří senioři právě tento důvod zřízení běžného účtu uvedli v dotazníku.

Naproti tomu nejméně dotazovaných využívalo za posledních 20 let hypotéku a investice do fondů nebo cenných papírů. Hypoteční úvěr slouží převážně k financování výstavby nebo rekonstrukce bydlení. V České republice jsou hypoteční úvěry poskytovány od roku 1995. Lidé, kteří odpovídali na tento dotazník, stavěli své domy mnohem dříve, a proto hypotéku nemohli využít.

Investice do cenných papírů jsou speciální formou ukládání a spoření peněz. K tomu, aby člověk mohl úspěšně využívat tento bankovní produkt, je třeba, aby těmto investicím rozuměl a měl v oblasti financí dobré znalosti. O cenných papírech se však vyučuje převážně na vysoké škole zaměřené na ekonomii a finance. Jak vyplývá z druhé otázky, respondentů s vysokoškolským vzděláním není mnoho. Dalším důvodem malého počtu investic do cenných papírů může být i nedostatek finančních prostředků pro uložení do fondů nebo na nákup cenných papírů. Tyto investice by ve větší míře senioři využili v produktivním věku, kdy vydělávali nejvíce peněz. V té době však tato forma investic nebyla příliš populární.

Podrobné výsledky této otázky jsou znázorněny v následujícím grafu.

Graf 7: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech

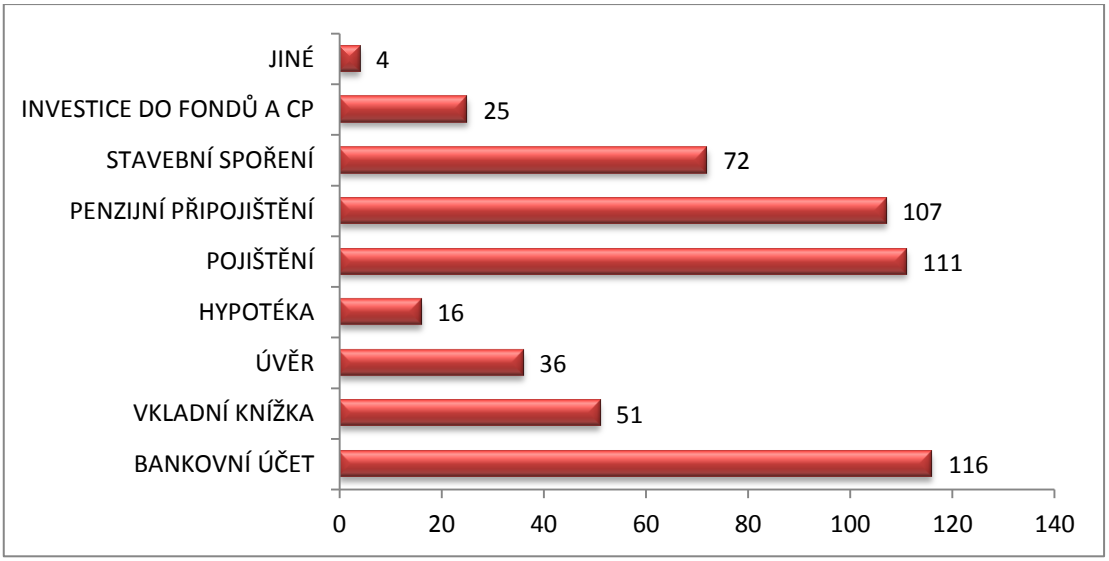

Zdroj: Vlastní šetření

V následující tabulce jsou rozčleněny výsledky využívání finančních produktů podle pohlaví a vzdělání.

Tabulka 5: Finanční produkty podle pohlaví a dosaženého vzdělání

	ŽENY				MUŽI				CELKEM
	ZŠ	SŠ	VŠ	CELKEM	ZŠ	SŠ	VŠ	CELKEM	
BANKOVNÍ ÚČET	8	47	12	67	5	30	14	49	116
VKLADNÍ KNÍŽKA	7	25	1	33	4	12	2	18	51
ÚVĚR	2	12	4	18	0	12	6	18	36
HYPOTÉKA	0	5	2	7	0	3	6	9	16
POJIŠTĚNÍ	12	39	10	61	4	30	16	50	111
PENZIJNÍ PŘIPOJIŠTĚNÍ	8	43	10	61	4	27	15	46	107
STAVEBNÍ SPOŘENÍ	5	29	9	43	4	13	12	29	72
INVESTICE DO FONDŮ A CP	0	13	4	17	2	3	3	8	25
JINÉ	0	1	2	3	0	1	0	1	4

Zdroj: Vlastní šetření

Někteří dotazovaní u této otázky zaškrtli odpověď *„Jiné“*, pokud jejich produkt nebyl v nabídce. Mezi nejčastěji využívanými produkty mimo nabídku byly kreditní karta, sporožiro a spořicí účet.

Další otázka se týkala také finančních produktů. Konkrétně *„Měli jste dobrý pocit z nabízených služeb a servisu spojeného s finančním produktem?“*. U této otázky většina respondentů odpověděla *„ANO“*. Celkem 70 % dotazovaných bylo s produktem spokojeno. Nespokojených respondentů bylo celkem 46, z toho více mužů než žen a dále více seniorů se středoškolským vzděláním.

Nejvíce nespokojeni byli senioři s úvěry, a to ve 22 %. Jediným důvodem jejich nespokojenosti byl vysoký úrok. Další významnější nespokojenost byla zaznamenána u pojištění, a to u 12 ze 111 seniorů. Hlavním důvod nespokojenosti byli pojišťovací agenti. Nejvíce si lidé stěžovali na finanční poradce, kteří při nabídce pojištění, neříkají zákazníkům všechny informace. Uvádějí pouze klady. Zápory zmíní obvykle až tehdy, když se klient konkrétně zeptá. Lidé si nabízené pojištění sjednají a později zjistí, že je

pro ně produkt nevýhodný. Bohužel obvykle až v případě pojistné události, kdy pojišťovna například odmítne hradit škodu. S bankovním účtem nebylo spokojeno 9 lidí ze 116. Jejich problémy se týkali převážně poplatků, nízkého úroku, ale také například neproveditelnosti trvalých příkazů.

U ostatních produktů byli počty nespokojených seniorů jen minimální.

Tato nespokojenost je přehledně znázorněna v grafu a důvody nespokojenosti u jednotlivých produktů v následující tabulce.

Graf 8: Nespokojenost občanů s finančními produkty

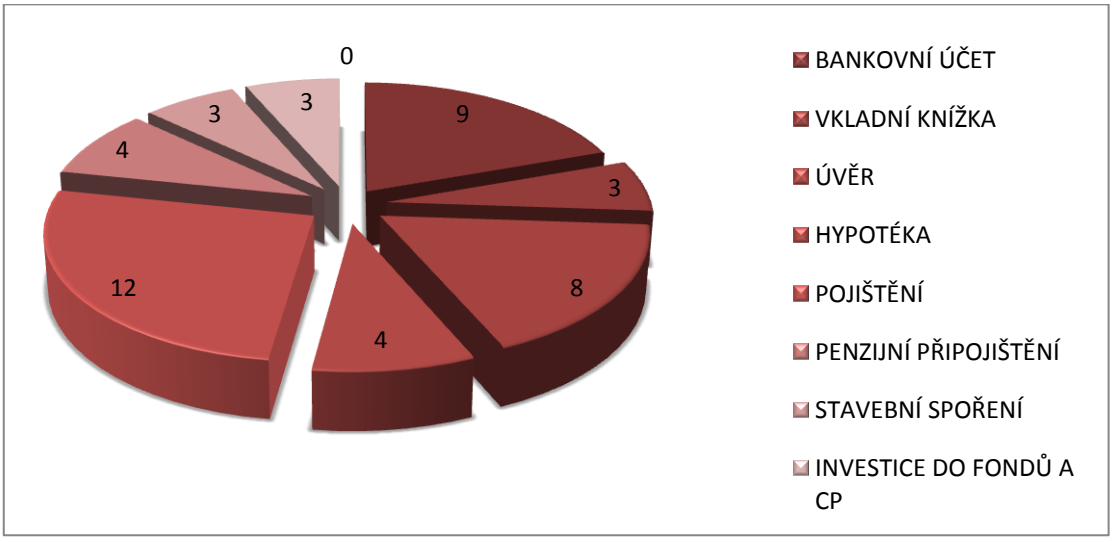

Zdroj: Vlastní šetření

Tabulka 6: Důvody nespokojenosti s finančními produkty

BANKOVNÍ ÚČET	VKLADNÍ KNÍŽKA	ÚVĚR	HYPOTÉKA	POJIŠTĚNÍ	PENZIJNÍ PŘIPOJIŠTĚNÍ	INVESTICE DO FONDŮ A CP
neproveditelnost trvalých příkazů	žádný úrok	vysoký úrok	špatné informace	pojišťovací agenti říkají jen klady a	bez zajištění	přišel o vše po krachu
poplatky					bez možnosti výběru	
nízký úrok						

Zdroj: Vlastní šetření

Následující otázka zněla *„Jakými způsoby jste hledali tyto produkty?“* Na výběr byly čtyři nejběžnější možnosti, kterými se dají finanční produkty hledat a zjišťovat o nich informace. Respondenti měli samozřejmě možnost vyplnit další alternativy, jak oni sami hledali informace o produktech, které chtěli začít využívat.

Graf 9: Způsoby hledání finančních produktů

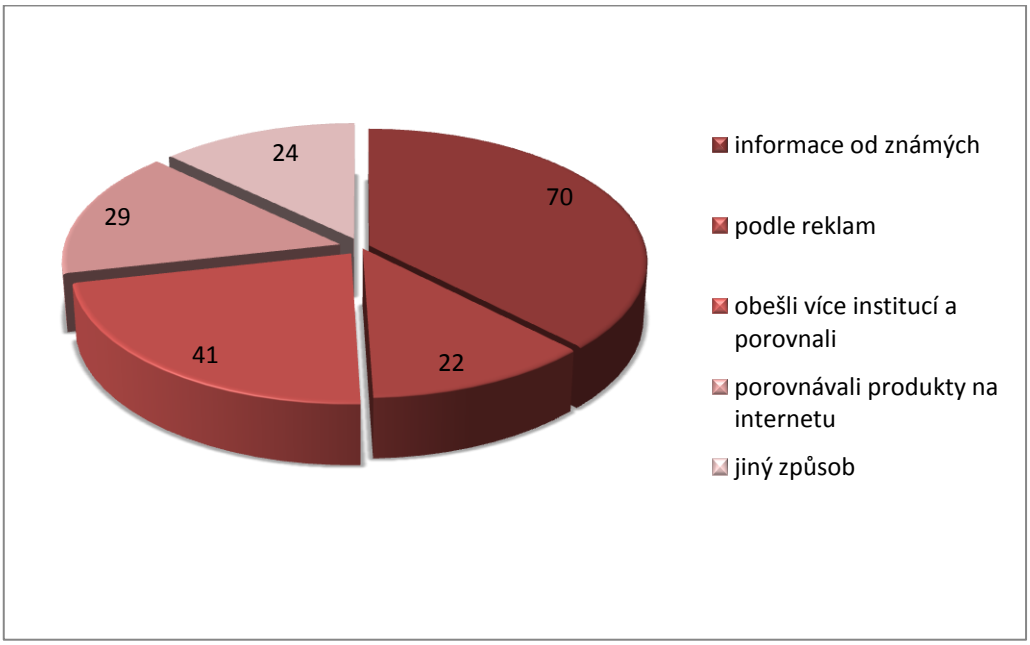

Zdroj: Vlastní šetření

Jak ukazuje předchozí graf, téměř polovina všech dotazovaných seniorů se obrací na své známé a příbuzné, kteří jim sdělují vlastní zkušenosti a doporučení. Tento způsob výběru produktu je pro seniory zřejmě nejjednodušší a nejvěrohodnější. Seniorům obvykle chybí potřebné finanční znalosti a tím se stávají snadno zneužitelní bankovními institucemi. Tuto skutečnost potvrzují i respondenti se základním vzděláním. Naprostá většina respondentů se základním vzděláním získala informace o produktech pouze od svých známých.

Senioři nevyužívají internet v takové míře jako mladší generace, která dnes většinu informací získává pomocí internetu, protože je to nejrychlejší a nejpohodlnější způsob. Naopak dávají přednost obcházení jednotlivých institucí a porovnávání. Internet využívají nejvíce senioři se středním a vysokoškolským vzděláním.

Další častou alternativou hledání produktů je reklama. Tohoto způsobu hledání informací však využívá velmi málo dotazovaných, protože se domnívají, že reklamy mohou být zavádějící a neobsahují všechny informace.

Respondenti měli opět možnost vlastního vypsání způsobu hledání finančních produktů. Tuto možnost využilo 24 dotazovaných. Mezi odpověďmi se vyskytovaly způsoby získání akcií v rámci dědictví, příkazem zaměstnavatele, nabídkou pošty nebo pojišťovny, pomocí finančního poradce nebo tradicí v rodině.

Graf 10: Způsoby hledání finančních produktů rozdělené podle vzdělání

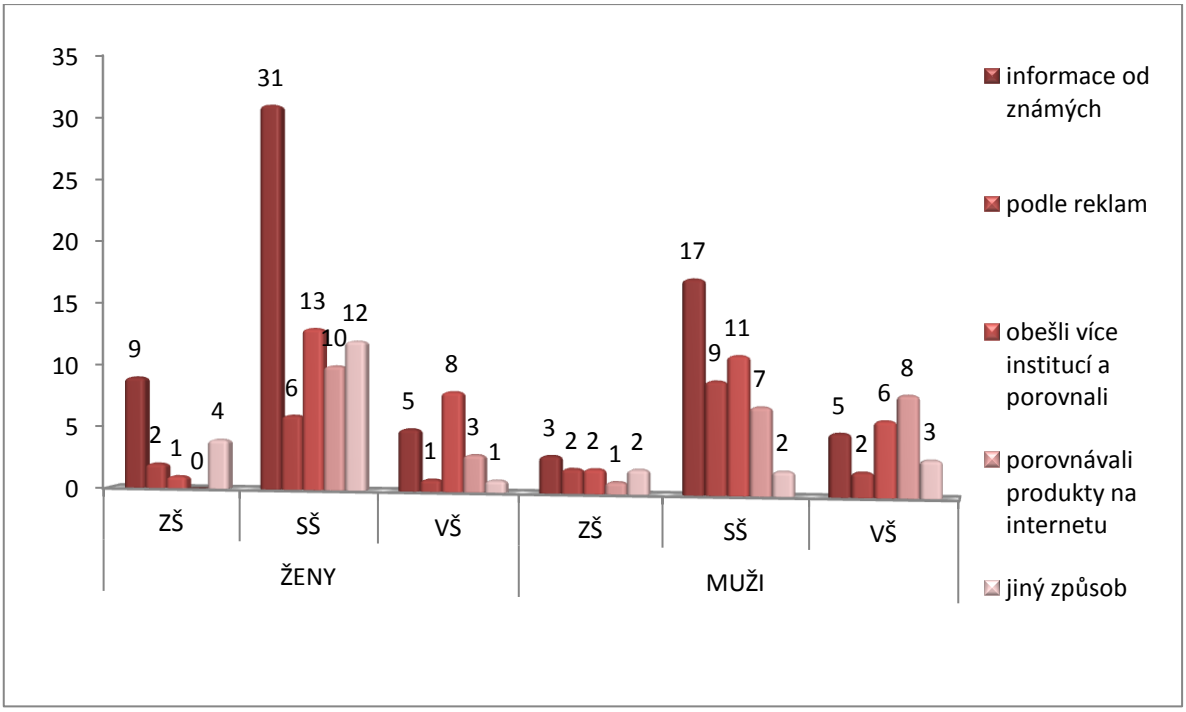

Zdroj: Vlastní šetření

Následovali čtyři otázky, na které měli respondenti odpovídat *„ano“* nebo *„ne“*. A následně vypsat svůj vlastní názor.

První z těchto otázek se týkala finanční tísně v souvislosti s finančním produktem. Pokud respondenti odpověděli „ANO“, měli dále vypsat, jak situaci řešili a pokud „NE“, tak jestli by si věděli rady a na koho se v případě problémů obrátit.

Graf, který následuje, ukazuje, jak senioři odpovídali.

Graf 11: Dostali jste se někdy do finanční tísně v souvislosti s bankovním produktem?

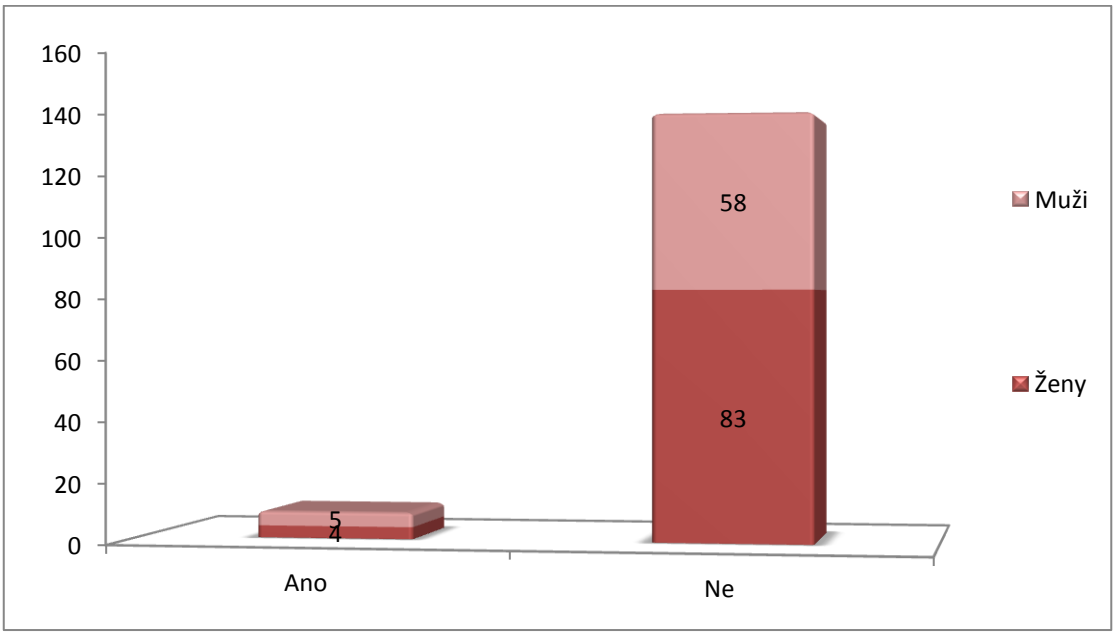

Zdroj: Vlastní šetření

Na tomto grafu je možné vidět výsledky rozdělené podle pohlaví a podle vzdělání.

Graf 12: Dostali jste se někdy do finanční tísně v souvislosti s bankovním produktem?

- rozlišení podle pohlaví a vzdělání.

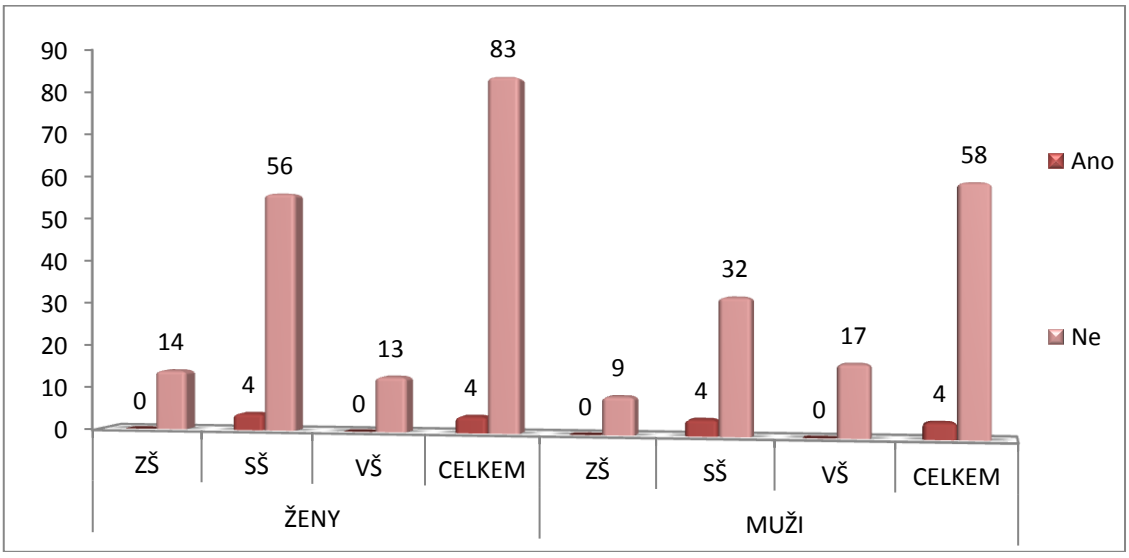

Zdroj: Vlastní šetření

Celkem 141 osob odpovědělo, že se nikdy nedostali do finanční tísně kvůli finančnímu produktu a 9 dotázaných mělo někdy problém díky produktu, který využívali. Senioři, kteří se do problémů dostali, měli všichni středoškolské vzdělání.

Ze 141 osob by celkem 74 nevědělo, na koho se v případě finanční tísně obrátit, a to 43 žen a 31 mužů, což je celkem vyrovnané. Pokud výsledky rozdělíme podle vzdělání, tak 61 % občanů se základním vzděláním, 48 % občanů se středoškolským a 46 % osob s vysokoškolským vzděláním by nevědělo na koho se obrátit. Podle těchto výsledků by se dalo říci, že je tato nevědomost způsobená právě vzděláním. Zbylých 67 seniorů by vědělo, na koho se obrátit.

Způsoby, které by senioři využili, pokud by se dostali do finanční tísně v souvislosti s bankovním produktem, jsou znázorněny v následující tabulce.

Tabulka 7: Způsoby, na koho by se respondenti obrátili v případě finanční tísně

	ŽENY			MUŽI			Celkem
	ZŠ	SŠ	VŠ	ZŠ	SŠ	VŠ	
Česká pošta	1	2	0	0	1	0	**4**
Rodina	1	4	3	0	0	0	**8**
Banka	1	12	3	1	8	3	**28**
Finanční poradce	1	4	2	0	4	4	**15**
Česká spořitelna	1	0	0	1	1	0	**3**
Vlastní zkušenost	0	1	0	0	0	0	**1**
Známí	0	2	0	1	2	0	**5**
Advokát	0	1	0	1	0	0	**2**
Internet	0	0	1	0	0	0	**1**
Celkem	5	26	9	4	16	7	**67**
Nevím	9	30	4	5	16	10	**74**

Zdroj: Vlastní šetření

Nejčastější odpovědí bylo, že by se obrátili na banku, kde produkt zřizovali. Jak sami senioři řekli při vyplňování dotazníku, je to pro ně jednoznačné a jednoduché řešení, které je v prvé chvíli napadne. Právě v bance mají o konkrétním produktu, který poskytují, nejvíce informací. Další častý způsob je obrátit se na finančního poradce, který má informace o velkém množství produktů různých institucí a většinou už se setkal s jinými, ale podobnými problémy.

Test nezávislosti – chí - kvadrát pro kontingenční tabulku

Hypotéza: Vliv pohlaví na to, jestli se respondenti někdy dostali do finanční tísně v souvislosti s finančním produktem.

Nejprve je třeba vytvořit kontingenční tabulku, která zobrazuje odpovědí mužů a žen na otázku, zdali se někdy dostali do problémů v souvislosti s finančním produktem.

Tabulka 8: Kontingenční tabulka - vliv pohlaví na vznik problémů v souvislosti s produktem

	ANO	NE	Celkem
Muži	58	5	63
Ženy	83	4	87
Celkem	141	9	150

Zdroj: Vlastní šetření

Následuje výpočet hodnoty testovacího kriteria chí – kvadrátu a výpočet počtu stupňů volnosti.

$$x^2 = 150 * \frac{(58 * 4 - 83 * 5)^2}{141 * 9 * 63 * 87} = 0{,}722$$

$$f = (2 - 1) * (2 - 1) = 1$$

Pro hladinu významnosti 5% a pro vypočítaný počet stupňů volnosti 1 odpovídá kritická hodnota 3,841.

Porovnáme-li hodnotu chí-kvadrátu a kritickou hodnotu, zjistíme, že vypočtená hodnota testovacího kriteria je menší než kritická hodnota. Z toho vyplývá, že platí nulová hypotéza a tedy, že pohlaví nijak neovlivní, jestli se lidé dostanou do finančních problémů či ne.

Další otázka měla zjistit, co je podle seniorů nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu. Ze všech dotazovaných, 63 osob odpovědělo, že neví, ostatní vypsali, co je podle nich nejdůležitější. Opět nejčastěji nevěděli respondenti se základním vzděláním, konkrétně 53 %. Naopak jen 26 % vysokoškoláků nevědělo, co sledovat při výběru finanční instituce.

Konkrétní odpovědi jsou znázorněné v grafu.

Graf 13: Co je podle respondentů nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce

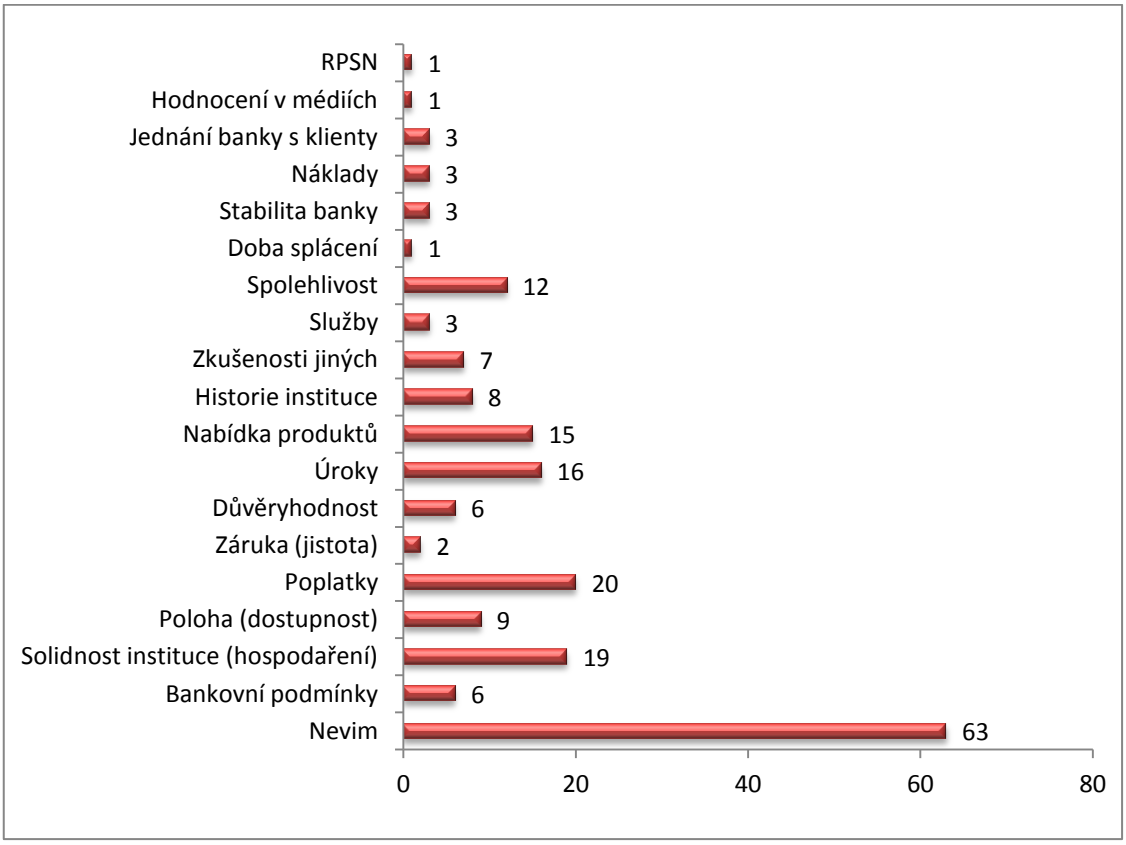

Zdroj: Vlastní šetření

Pokud respondenti věděli, tak nejčastějšími odpověďmi byli poplatky, solidnost instituce, úroky a spektrum nabízených produktů. Mezi dalšími odpověďmi byla například dostupnost, důvěryhodnost a historie instituce, ale také zkušenosti jiných lidí.

Přestože úvěr využívá 36 dotázaných respondentů, RPSN sleduje u úvěru jen velmi málo respondentů. Přestože RPSN bývá často nejdůležitějším ukazatelem.

Následující tabulka znázorňuje odpovědi rozčleněné podle pohlaví a vzdělání.

Tabulka 9: Co je podle seniorů nejdůležitější sledovat při výběru instituce a produktu

	ŽENY			MUŽI			**Celkem**
	ZŠ	SŠ	VŠ	ZŠ	SŠ	VŠ	
Nevim	7	25	2	5	18	6	**63**
Bankovní podmínky	2	3	0	0	1	0	**6**
Solidnost instituce (hospodaření)	2	11	1	0	5	0	**19**
Poloha (dostupnost)	2	4	0	0	3	0	**9**
Poplatky	1	10	0	1	5	3	**20**
Záruka (jistota)	1	0	1	0	0	0	**2**
Důvěryhodnost	0	5	0	1	0	0	**6**
Úroky	0	7	3	1	5	0	**16**
Nabídka produktů	0	6	3	1	2	3	**15**
Historie instituce	0	2	3	0	0	3	**8**
Zkušenosti jiných	0	4	2	0	0	1	**7**
Služby	0	2	0	0	1	0	**3**
Spolehlivost	0	3	0	1	5	3	**12**
Doba splácení	0	1	0	0	0	0	**1**
Stabilita banky	0	0	3	0	0	0	**3**
Náklady	0	0	2	0	1	0	**3**
Jednání banky s klienty	0	0	2	0	0	1	**3**
Hodnocení v médiích	0	0	0	0	1	0	**1**
RPSN	0	0	0	0	0	1	**1**
Celkem	15	83	22	10	47	21	

Zdroj: Vlastní šetření

Test nezávislosti – chí - kvadrát pro kontingenční tabulku

Na tuto otázku a na otázku dosaženého vzdělání je aplikován test nezávislosti – chí - kvadrát pro kontingenční tabulku.

Je třeba stanovit nulovou a alternativní hypotézu:

- Nulová hypotéza je, že mezi odpověďmi na otázky neexistuje závislost.
- Alternativní hypotéza říká, že mezi odpověďmi existuje závislost

V tabulce 9 jsou uvedeny četnosti odpovědí na otázky a v tabulce 10 jsou očekávané četnosti odpovědí.

Tabulka 10: Četnosti odpovědí na druhou a šestou otázku

	ANO věděli	**NE nevěděli**	**Celkem**
ZŠ	9	14	23
SŠ	51	46	97
VŠ	16	14	30
Celkem	76	74	150

Zdroj: Vlastní šetření

Tabulka 11: Očekávané četnosti odpovědí na druhou a šestou otázku

	ANO věděli	**NE nevěděli**
ZŠ	11,65	11,35
SŠ	49,15	47,85
VŠ	15,2	14,8

Zdroj: Vlastní šetření

Nyní z hodnot v obou tabulkách vypočítáme chí – kvadrát. V tomto případě chí – kvadrát vyjde 1,45.

Ještě je potřeba vypočítat počet stupňů volnosti.

$f = (3 - 1) * (2 - 1) = 2$

Pro hladinu významnosti 5% a pro vypočítaný počet stupňů volnosti 2 odpovídá kritická hodnota 5.991.

Pokud porovnáme hodnotu chí-kvadrátu a kritickou hodnotu, zjistíme, že vypočtená hodnota testovacího kriteria je menší než kritická hodnota. Výsledkem testu nezávislosti je potvrzení nulové hypotézy.

Předposlední otázka se zaměřila na podvodné chování, a to konkrétně, jestli se respondenti někdy ve svém okolí setkali s podvodným chováním v souvislosti s finančním produktem. Většina seniorů, a to 87 %, odpovědělo, že ne. Zbývajících 13 % dotazovaných se nějakým způsobem setkalo s podvody, týkající se finančních služeb. Mezi odpověďmi byli většinou příklady nedodržení podmínek banky, nabízení produktů neexistující firmy, neúplné informace, manipulace a polopravdy při uzavírání smluv, ale také lichvářství, podvodné pojištění, podvody s nebankovními půjčkami a celkově nevýhodné podmínky nabízených produktů.

Výsledek této otázky je přehledně znázorněn v grafu, který je ještě rozdělí podle pohlaví.

Graf 14: Setkali jste se ve svém okolí s podvodným chováním v souvislosti s finančními produkty?

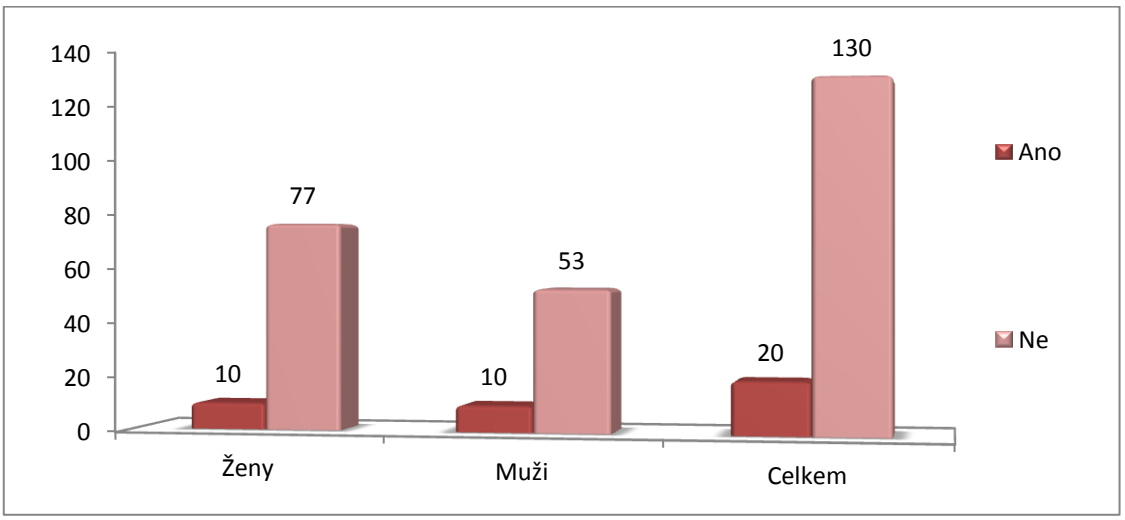

Zdroj: Vlastní šetření

Poslední otázka se týkala rodinného nebo osobního rozpočtu. Zjišťovala, zda si senioři sestavují svůj nebo rodinný rozpočet, a pokud ano, tak na jak dlouhé období.

Graf 15: Sestavujete si rodinný rozpočet?

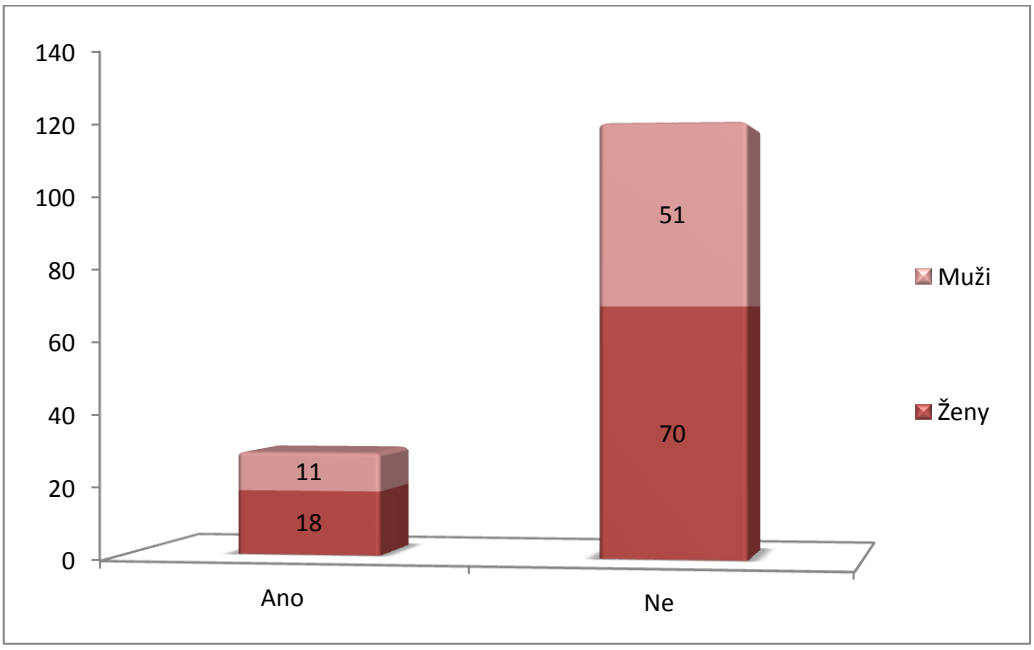

Zdroj: Vlastní šetření

Jak je možné vidět v grafu, velice málo seniorů si v této době sestavuje rozpočet. Pouze 29 respondentů odpovědělo, že si pravidelně sestavují svůj rozpočet nebo rozpočet pro rodinu. 121 dotazovaných si nikdy nevytvořilo přehled svých příjmů, výdajů a plán hospodaření s penězi. Nejčastějším důvodem, proč si senioři rozpočet nesestavují je, že nemají dostatečné množství peněz, se kterými by mohli šetřit a plánovat větší finanční výdaje.

Pokud si senioři rozpočet sestavují, tak nejčastěji na jeden měsíc, a to 12 dotazovaných z celkového počtu osob, které odpověděli, že si rozpočet sestavují. 6 respondentů si sestavuje rozpočet jak krátkodobý, nejčastěji 1 měsíc, tak i dlouhodobý, a to v rozmezí 1 roku až několika let (maximálně 5 let). 4 osoby si sestavují čtvrtletní rozpočet. Někteří respondenti využívají rozpočet pouze při větších investicích.

Graf 16: Frekvence sestavování rozpočtu

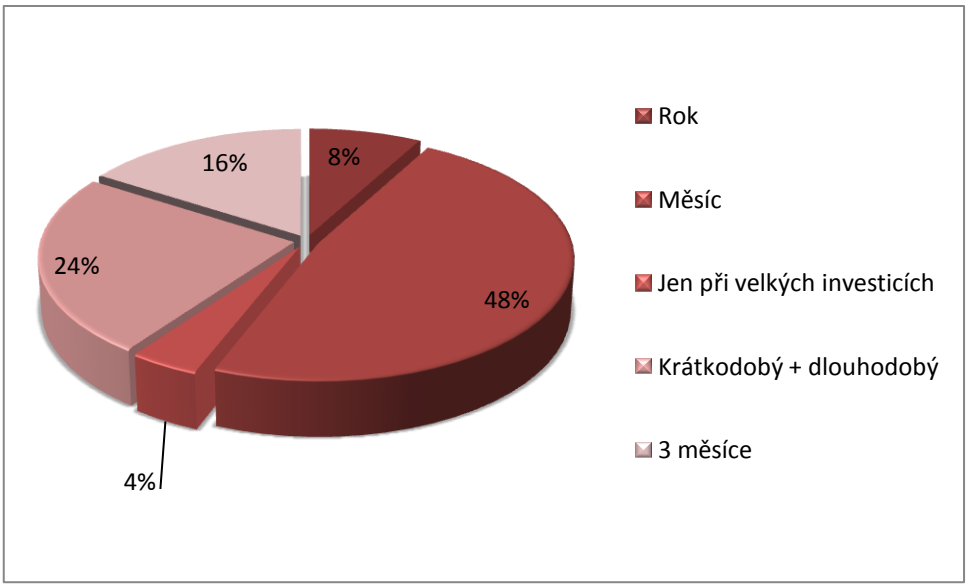

Zdroj: Vlastní šetření

Test nezávislosti – Chí-kvadrát pro kontingenční tabulku

Hypotéza: Vliv pohlaví respondentů na tvorbu rozpočtu

Následující tabulka ukazuje četnosti odpovědí mužů a žen na otázku, zda si sestavují rodinný nebo osobní rozpočet.

Tabulka 12: Kontingenční tabulka - vliv pohlaví na sestavování rozpočtu

	ANO	**NE**	**Celkem**
Muži	11	51	62
Ženy	18	70	88
Celkem	29	121	150

Zdroj: Vlastní šetření

Výpočet hodnoty testovacího kriteria

$$x^2 = 150 * \frac{(11 * 70 - 51 * 18)^2}{62 * 88 * 29 * 121} = 0{,}1716$$

Výpočet počtu stupňů volnosti.

$$f = (2 - 1) * (2 - 1) = 1$$

Pro tuto hypotézu máme stejnou hladinu významnosti 5% jako v prvním případě a stejně tak i počet stupňů volnosti 1, z toho důvodu se ani kritická hodnota neliší a je tedy 3,841.

Opět porovnáme-li hodnotu chí-kvadrátu a kritickou hodnotu, zjistíme, že vypočtená hodnota testovacího kriteria je menší než kritická hodnota. Z toho vyplývá, že platí nulová hypotéza a tedy, že pohlaví nemá žádný vliv na sestavování rozpočtu.

4. 2 Statistická významnost výsledků

U relativních hodnot v % a intervalů spolehlivosti středních hodnot je třeba počítat při jednoduchém náhodném výběru s určitými odchylkami. Běžně se však používají i pro složité metody náhodného výběru. Pro 95 – procentní interval spolehlivosti platí následující tabulka odchylek.

Tabulka 13: Tabulka odchylek

počet případů	3 / 97 %	5 / 95 %	10 / 90 %	15 / 85 %	20 / 80 %	25 / 75 %	30 / 70 %	40 / 60 %	50 %
100	3,4	4,4	6,0	7,1	8,0	8,7	9,2	9,8	10,0
200	2,4	3,1	4,2	5,0	5,7	6,1	6,5	6,9	7,1
300	2,0	2,5	3,5	4,1	4,6	5,0	5,3	5,7	5,8
400	1,7	2,2	3,0	3,6	4,0	4,3	4,6	4,9	5,0
500	1,5	1,9	2,7	3,2	3,6	3,9	4,1	4,4	4,5
750	1,2	1,6	2,2	2,6	2,9	3,2	3,3	3,6	3,7
1 000	1,1	1,4	1,9	2,3	2,5	2,7	2,9	3,1	3,2
1 250	1,0	1,2	1,7	2,0	2,3	2,4	2,6	2,8	2,8
1 500	0,9	1,1	1,5	1,8	2,1	2,2	2,4	2,5	2,6
2 000	0,8	1,0	1,3	1,6	1,8	1,9	2,0	2,2	2,2
2 500	0,7	0,9	1,2	1,4	1,6	1,7	1,8	2,0	2,0
3 000	0,6	0,8	1,1	1,3	1,5	1,6	1,7	1,8	1,8
3 500	0,6	0,7	1,0	1,2	1,4	1,5	1,5	1,6	1,7
4 000	0,5	0,7	0,9	1,1	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6
5 000	0,5	0,6	0,8	1,0	1,1	1,2	1,3	1,4	1,4
7 500	0,4	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1	1,1	1,2
10 000	0,3	0,4	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0

Zdroj: Průzkum STENMARK

5. Shrnutí

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že téměř každý dotazovaný občan v důchodovém věku ve svém životě využíval nějaký finanční produkt. Pouze jeden dotazovaný neoznačil žádný finanční produkt, který by využíval v posledních dvaceti letech. Nejméně lidé využívali hypotéku a investice do fondů a cenných papírů. Hypotéka je produkt používaný až v posledních letech a investice do cenných papírů nevyužívají ve velké míře ani mladší generace, senioři o to méně. Jde o oblast investic, které je nutné rozumět, a která je většinou vyučována pouze na vysokých nebo středních školách zaměřených na ekonomické vzdělání. Podle výsledků dotazníků nebylo mezi respondenty velké množství seniorů s vysokoškolským vzděláním.

Více než polovina dotazovaných využívá pojištění a penzijní připojištění.

Pokud porovnáme tyto výsledky s průzkumem společnosti STENMARK z roku 2010, který byl zaměřen na celou populaci České republiky, zjistíme, že výsledky jsou velmi podobné.

Podle tohoto průzkumu, lidé slyšeli o širokém spektru produktů, ale ve větší míře využívají jen několik základních. Nejvíce lidé využívají běžný účet, penzijní připojištění a také stavební spoření. Nejméně naopak dluhopisy, fondy nebo akcie, hypotéku a spotřebitelský úvěr.

Společnost STENMARK zjistila, že osobní účet využívá 50 % občanů ve věku 60 a více let. Nejvíce je běžný účet využíván lidmi v produktivním věku (30 – 44 let) a nejméně právě seniory. Z výsledků diplomové práce vyplývá, že běžný účet využívá 77 % občanů v důchodovém věku, což je téměř o 30 % více v porovnání s výsledky společnosti STENMARK.

Další otázka se týkala způsobů, jakými senioři hledají informace o finančních produktech.

Většina seniorů není zdatná v oblasti informatiky, proto internet, jako způsob vyhledávání informací používají málokdy. Naopak nejvíce dotazovaných dává přednost informacím od svých známých nebo sami obchází konkrétní finanční instituce. Na základě osobních nabídek se pak rozhodnou, který produkt budou využívat. Stále

více přibývá nebankovních institucí, které lákají lidi především reklamou. Jejich produkty však bývají málokdy výhodné. Z průzkumu se dá vyvodit, že lidé již tyto instituce poznali a proto reklamám nevěří a dávají přednost jiným způsobům výběru bankovní instituce. Často lidé využívají služeb finančních poradců, jak v případě výběru finančního produktu, tak i v případě problémů nebo finanční tísně spojené s produktem.

Tuto otázku zařadila do svého průzkumu finanční gramotnosti také společnost Partners. Z jejich šetření vyplývá, že při průzkumu finančních produktů využívá médií 57 % respondentů, internet 36 % respondentů, informací od příbuzných 32 % respondentů a 31 % respondentů využívá informací od přátel nebo známých. Z výsledků rozdělených podle věku respondentů vyplývá, že lidé ve věku 60 a více, hledají produkty nejčastěji v médiích, od příbuzných nebo známých a internet využívá jen 10 % dotazovaných.

Další výsledky šetření společnosti Partner, týkající se získávání informací o finančních produktech, jsou znázorněny v grafu č. 17.

Graf 17: Zdroje, ze kterých lidé čerpají informace o finančních otázkách

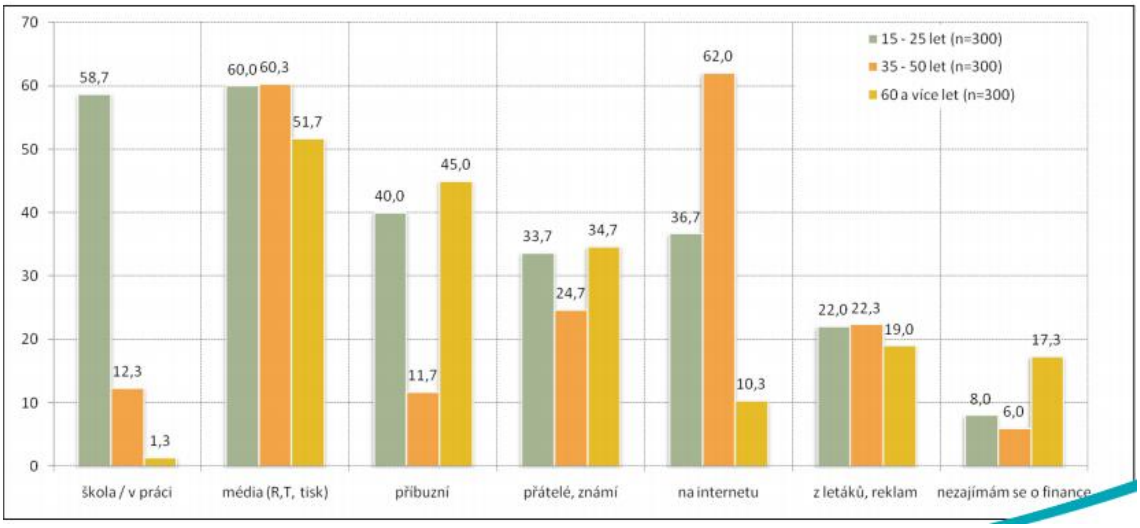

Zdroj: www. denfinančnígramosti.cz

Ve způsobech hledání se výše zmíněné výsledky dvou průzkumů mírně liší. V obou průzkumech lze zaznamenat podobný výsledek u internetu, kdy lidé nad 60 let využívají internet minimálně. Jeho služby naopak nejvíce využívá střední generace.

Reklamu, jako zdroj hledání finančního produktu, využívají senioři v Netolicích a okolí jen v malé míře. Tyto výsledky se liší od zjištění společnosti Partners, ze kterých vyplývá, že reklama a ostatní média jsou nejčastější způsob, jak vybrat finanční produkt.

Výsledky šetření týkající se finanční tísně, vzniklé v souvislosti s finančním produktem, dopadly poměrně dobře. Téměř všichni dotazovaní odpověděli, že se do vážnějších problémů s finančním produktem nedostali. Znepokojivé jsou naproti tomu odpovědi, že pokud by se do finanční tísně dostali, nevěděli by, na koho se mají obrátit.

Společnost STENMARK zjistila, že téměř čtvrtina lidí se dostala do situace, kdy jejich příjmy nepokrývali jejich životní náklady. Častěji než ostatní se do finanční tísně dostávají lidé ve věku 30 – 49 let a rozvedení občané. Ve věku 60 a více let se dostalo do finančních problémů jen 21 % dotazovaných, což je nejméně ze všech věkových kategorií.

Jen polovina respondentů by věděla, co udělat, pokud by se dostala do obtížné finanční situace. Tento výsledek odpovídá zjištěním u respondentů z Netolic a okolí. Většina lidí v průzkumu z roku 2010 by omezila výdaje, pokud by se dostala do finančních obtíží. 35 % respondentů by vybralo úspory, 25 % by pracovalo přesčas nebo si našli druhou práci. Mezi odpověďmi byla také půjčka od nebankovní instituce nebo od lichváře a například zástava nějaké věci.

Podle zjišťování, které provedla ING Pojišťovna, by téměř 75 % občanů České republiky při nenadálých událostech omezilo své výdaje, 11 % by využilo úspor a 4 % by řešilo situaci půjčkou. Pokud by jejich příjem náhle snížil o 20 %, nejeli by na dovolenou, začali více šetřit energiemi, omezili nakupování luxusního zboží nebo by přestali chodit na večeře do restaurace.

Průzkumem k této diplomové práci bylo zjištěno, že lidé by se v případě problému nejčastěji obrátili na banku nebo na finančního poradce.

V další otázce respondenti neměli žádné možnosti odpovědi a museli sami vypsat, co je podle nich nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu.

Opět 42 % dotazovaných odpovědělo, že neví. Jak plyne z dřívější otázky, senioři hodně využívají svých příbuzných a známých při výběru finančního produktu a finanční instituce. Z tohoto důvodu se zřejmě nezajímají o dění na finančním trhu. Tak tomu bylo i v případě této otázky. Nejvíce lidé odpovídali, že jsou důležité poplatky, úroky a nabídka produktů nebo hospodaření instituce.

Respondenti v následující otázce odpovídali, zdali se ve svém okolí setkali s podvodným chováním v souvislosti s finančními produkty. Samozřejmě nejlepší by byla odpověď „NE“ ve všech dotaznících, ale bohužel několik seniorů odpovědělo, že se s podvodným chováním setkali. Uspokojivé je, že je to nízké procento dotazovaných.

Nakonec byla v dotazníku položena otázka týkající se sestavování rozpočtu. V tomto případě si senioři, až na výjimky, rozpočet nesestavují. Nejčastěji z důvodu, že jejich příjmy v důchodovém věku nejsou nijak veliké, aby sestavili rozpočet. Těžko říci, zda za nechutí sestavovat rodinný rozpočet nestojí spíše neznalost, nechuť nebo lenost.

Společnost STENMARK z průzkumu zjistila, že rozpočet si nedělá téměř polovina domácností. 45 % domácností sestavuje finanční rozpočet, ale jen 77 % dotazovaných, kteří vytvářejí finanční rozpočet, také kontroluje jeho dodržování. Více než polovina domácností, které si finanční rozpočet nevytvářejí, tak nečinní proto, že to považují za zbytečné. Nejvíce považují sestavování rozpočtu za zbytečné právě senioři. Naproti tomu lidé do 29 let uváděli důvody časové.

Naopak průzkum ING Pojišťovny ukázal, že domácí rozpočet si vede 74 % respondentů, že kterých je schopno jej dodržet 67 % respondentů.

Podle studií ING Pojišťovny je finanční gramotnost v České republice na špatné úrovni. Pojišťovna to prokázala v mezinárodním průzkumu. Z 12 vybraných zemí jsou méně finančně vzdělaní jen lidé v Mexiku a na Slovensku. Navíc průzkum zjistil, že Češi si věří víc, než umí. Účastníci průzkumu byli nejprve dotázáni, jak sami sebe hodnotí.

Více než třetina respondentů byla přesvědčena, že „ to s financemi umí“ nebo že „jsou velmi dobří ve financích“. Pravda je ale mnohem horší.

Jak je možné vidět v grafu, s finanční gramotností na tom jsou dobře Japonci, Indové nebo občané Korey.

Graf 18: Úroveň finanční gramotnosti ve světě.

	ŠPATNÁ	ZÁKLADNÍ	DOBRÁ	VÝBORNÁ	pořadí	NÍZKÁ	VYSOKÁ
Svět	7 %	64 %	23 %	6 %	průměr	71%	29%
Japonsko	4 %	52 %	36 %	8 %	1.	56%	44%
Indie	4 %	57 %	27 %	13 %	2.	61%	40%
Korea	3 %	60 %	26 %	11 %	3.	63%	37%
Holandsko	6 %	58 %	29 %	7 %	4.	64%	36%
USA	5 %	62 %	27 %	7 %	5.	67%	34%
Belgie	7 %	66 %	23 %	5 %	6.	73%	28%
Polsko	10 %	63 %	23 %	4 %	7.	73%	27%
Španělsko	6 %	69 %	21 %	3 %	8.	75%	24%
Rumunsko	8 %	69 %	20 %	3 %	9.	77%	23%
Česká republika	10 %	69 %	16 %	5 %	10.	79%	21%
Mexiko	10 %	71 %	16 %	3 %	11.	81%	19%
Slovenská republika	13 %	75 %	11 %	1 %	12.	88%	12%

Zdroj: Průzkum ING Pojišťovny

V rámci České republiky mezi lidmi se špatnou finanční gramotností převažují ženy, naopak mezi lidmi s dobrou finanční gramotností je více mužů. Z věkových kategorií jsou podle průzkumu s finanční gramotností na špatné úrovni nejvíce lidé ve věku od 35 do 49 let, naopak nejlépe hodnoceni jsou lidé mladší – mezi 20 a 34 lety.

Průzkum ING Pojišťovny také zjistil, že ani ekonomické vzdělání k vyšší finanční gramotnosti nepřispívá. Mezi lidmi s výborným a se špatným finančním vzděláním je v obou případech přibližně pětina lidí, kteří prošli střední nebo vysokou školou ekonomického zaměření.

Graf 19: Ekonomické vzdělání – finanční gramotnost

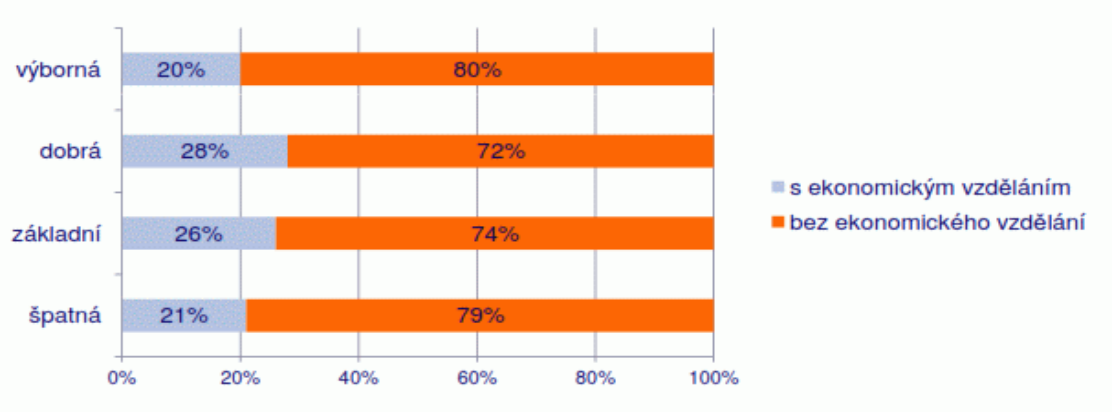

Zdroj: Průzkum ING Pojišťovny

6. Závěr

Finanční gramotnost je v současné době velmi diskutované téma. Cílem diplomové práce bylo prověřit finanční gramotnost seniorů, jako jedné z ohrožených skupin obyvatel České republiky, v oblasti finančních institucí a produktů.

Hlavní část literární rešerše je věnována seznámení s danou problematikou a s pojmem finanční gramotnost. Charakterizuje finanční gramotnost a finanční vzdělanost. Dále je zde představena národní strategie finanční vzdělanosti a systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Teoretická část obsahuje také kapitoly o ochraně spotřebitele a o důsledcích nevzdělanosti v oblasti financí. Poslední část literární rešerše popisuje jednotlivé finanční produkty, které jsou nabízeny na českém finančním trhu.

Praktická část diplomové práce je věnována vyhodnocení dotazníkového šetření týkající se finanční gramotnosti seniorů. Dotazník byl distribuován v Netolicích a jejich okolí. Pro výzkum byli vybráni lidé v důchodovém věku žijící ve zmiňované lokalitě a obyvatelé Domova seniorů Pohoda v Netolicích a Domova seniorů v Sedlci.

Šetření se účastnilo 150 respondentů. Pro vyhodnocení výsledků byli dotazovaní rozděleni podle pohlaví a podle dosaženého vzdělání. V případě vzdělání byly vytvořeny 3 kategorie: občané se základním vzděláním, občané se středoškolských vzděláním a poslední kategorii tvořili lidé, kteří absolvovali vysokou školu.

Mezi respondenty bylo 87 žen a 63 mužů. Nejvíce dotazovaných bylo se středoškolských vzděláním, a to 97 respondentů, dále 30 respondentů s vysokou školou a zbylých 23 respondentů mělo základní vzdělání. U vzdělání musíme brát v úvahu, že v době, kdy dotazovaní studovali, se nevyučovalo totéž, jako se vyučuje dnes.

Dotazník obsahoval 9 otázek, z toho 2 otázky byly na zjištění pohlaví a úrovně dosaženého vzdělání. Poté následovalo 7 otázek prověřujících vzdělanost v oblasti financí, finančních produktů a další související problematiky.

První z otázek se týkala finančních produktů. V této oblasti byli dotazovaní senioři na dobré úrovni. Pouze jeden respondent nikdy nevyužíval žádný finanční produkt. Více než 75 % respondentů využívalo za posledních 20 let běžný účet a pojištění. Ve velké míře bylo využíváno především penzijní připojištění a to v 71 %. Polovina dotazovaných za posledních 20 let využila vkladní knížku a stavební spoření. Naopak v malém množství lidé využívali hypotéku, úvěr a investice do fondů a cenných papírů.

S touto otázkou úzce souvisela následující otázka. Zjišťovala, zda měli respondenti dobrý pocit z nabízených služeb a servisu spojeného s finančním produktem. Z odpovědí respondentů je možné usuzovat, že byli spokojeni s nabízenými službami a následujícím servisem. Četnější nespokojenost byla zaznamenána pouze v případě pojištění. Dobrý pocit z tohoto produktu nemělo 12 respondentů ze 150. Hlavním důvodem nespokojenosti byli pojišťovací agenti, kteří velmi často neříkají všechny důležité informace a zdůrazňují pouze klady produktu, aniž by zmínili také jeho zápory.

Následovala otázka, zaměřující se na způsob hledání finančních produktů. Jak se dalo očekávat, při porovnávání výhodnosti jednotlivých finančních produktů, nejvíce seniorů využívá informace od svých příbuzných nebo známých. V mnoha případech respondenti preferovali osobní návštěvu finančních institucí. Internet, který se těší velké oblibě především u mladších generací, vyhledávalo pouze 19 % dotazovaných. Nejméně lidé v důchodovém věku využívali reklamních nabídek.

Prostřednictvím další otázky jsem se seniorů ptala, zdali se někdy dostali do finanční tísně v souvislosti s finančním produktem. Pokud „ANO“, tak mě zajímalo, jak situaci řešili a pokud odpověděli, že „NE“, tak zda by si v takovém případě věděli rady. Z celkového počtu 150 respondentů se pouze 9 dostalo do finančních problémů. Což je velmi dobrý výsledek. Již méně uspokojivý je fakt, že 74 respondentů by v případě problémů nevědělo, na koho se mají obrátit. Mezi ostatními, kteří by věděli, by nejvíce lidí využilo služeb banky nebo finančního poradce.

V další otázce měli dotazovaní vypsat, co je podle nich nejdůležitější při výběru finanční instituce a produktu. 42 % respondentů nenašlo na tuto otázku odpověď. Zbylých 58 % seniorů nejčastěji odpovídalo, že jsou důležité poplatky, úroky a nabídka produktů. Velkou četnost ve srovnání s ostatními odpověďmi měla také solidnost a spolehlivost instituce.

Předposlední otázka zjišťovala, jestli se někdy dotazovaní setkali ve svém okolí s podvodným chováním spojeným s finančním produktem. Opět velmi často převažovala odpověď „NE“. Mezi nejčastější příklady, které lidé uváděli, bylo nedodržení podmínek banky, nabízení produktů neexistující firmy, neúplné informace nebo lichvářství.

Poslední otázka se týkala sestavování domácího rozpočtu. 80 % dotázaných si rozpočet nesestavuje. Jako důvod uvedli, že mají nízké příjmy a tak si sestavovat rozpočet nemusí. Ostatní si sestavují nejčastěji měsíční rozpočet. Jsou senioři, kteří si sestavují jak dlouhodobý, tak i krátkodobý rozpočet.

V praktické části byl použit test nezávislosti chí-kvadrát, který měl u tří otázek ukázat, zda má pohlaví nebo vzdělání vliv na odpovědi respondentů. Ve všech případech se závislost na pohlaví nebo na vzdělání nepotvrdila.

Myslím si, že senioři, kteří se účastnili mého šetření, jsou na dobré úrovni finanční vzdělanosti. Tento fakt dokazuje i porovnání s jinými průzkumy zaměřenými na celou populaci České republiky. Ve většině případů finanční produkty využívají a nemají závažnější problémy.

Větším problémem se jeví fakt, že velké procento seniorů neví, kam se obrátit v případě finančních obtíží nebo při výběru finančního produktu a velmi často se stávají terčem různých finančních agentů, kteří mohou této nevědomosti využít ve svůj prospěch. S tímto problémem se pak často setkáváme v médiích.

Naštěstí právě díky médiím je mnoho seniorů na různé podvodné chování upozorněno a podomní prodejce finančních produktů již do svých bytů nepouštějí. Stále častěji se setkáváme s tím, že města podomní prodej zakazují. Někdy totiž bývá velmi nesnadné prodejce odmítnout. Tuto změnu přivítali v Netolicích jak senioři, tak mladší lidé.

Další možností, jak zvýšit finanční gramotnost seniorů, je velké množství projektů, zaměřených na tuto problematiku. Je vyhlášen i den finanční gramotnosti, který připadá na 8. 9. Bohužel tyto projekty se zaměřují spíše na děti ve školách, než na seniory.

V závěru své práce bych chtěla doporučit zákaz podomního prodeje i v dalších městech a obcích. Dále bych chtěla doporučit, aby projekty, zvyšující finanční gramotnost obyvatel, byly více zaměřeny na občany v důchodovém věku, a zařazeny jako běžná výuka v domech seniorů.

Na seniory by se v žádném případě nemělo zapomínat, právě pro časté zneužívání jejich neznalosti a neinformovanosti. Určitě by se tak mohl snížit počet okradených a zneužitých lidí v důchodovém věku.

7. Summary

The aim of this thesis was to examine the financial knowledge of older people as a vulnerable group of the population of the Czech Republic. The respondents were asked about the field of financial institutions and products.

For the analysis was made a questionnaire. The questionnaire had 9 questions about financial institutions and products. Two of them were questions about gender and educational background.

Survey was conducted in homes and homes for the elderly in the town of Netolice and in a surrounding of this town. The survey had in total 150 respondents, of which 87 were women and 63 men.

Research has shown us than more than 77 percent of seniors owned in the last 20 years their own checking account. On the other hand only about 10 percent had experience of products like mortgage or investments in terms of safety. Further research has shown us that seniors, when selecting a financial product, choose from the most known products or personally visit the financial institution.

Questions about a financial distress showed us that a half of seniors do not know what to do in the event of financial distress. Seniors frequently answered that fees, economic activities of institution, and an offer of products are the most important information on financial institutions. The last question was about the family budget. More than 80 percent of seniors does not make any.

Seniors are rightly considered the most vulnerable group in the Czech Republic. Therefore we should have more projects of a financial knowledge for them.

Key words:

Financial knowledge

Old people

Financial institutions

Financial products

Seznam použitých zdrojů

[1] Smrčka, L., & Dvořáková, Z. (2011). Finanční vzdělávání pro střední školy: Se sbírkou řešených příkladů na CD (Vyd. 1. ed.). V Praze: C. H. Beck.

[2] Balabán, Z. (2011). Slabikář finanční gramotnosti: Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti (2., aktualiz. vyd. ed.). Praha: COFET.

[3] Petrášková, V., & Horváthová, Z. (2010). Vybrané kapitoly z finanční gramotnosti (1. vyd. ed.). České Budějovice: Jihočeská univerzita.

[4] Petýrková, L., & Chmelařová, P. (2011). Základy finanční gramotnosti (1. vyd. ed.). Praha: Generation Europe

[5] Riegel, K. (2007). Ekonomická psychologie (Vyd. 1. ed.). Praha: Grada.

[6] Simmel, G. (1997). Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Praha: Sociologické Nakladatelství

[7] Orton, L. (2007). Financial literacy lessons from international experience. Ottawa, Ont.: Canadian Policy Research Networks. Dostupné z:http://www.cprn.org/documents /48647_EN.pdf

[8] Remund, D. (n.d.). Financial Literacy Explicated: The Case For A Clearer Definition In An Increasingly Complex Economy. Journal of Consumer Affairs, 276-295. Dostupné z: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x/pdf

[9] Revenda, Z. (2000). Peněžní ekonomie a bankovnictví (3. vyd. ed.). Praha: Management Press.

[10] Dvořák, P. (1999). Komerční bankovnictví pro bankéře a klienty. Praha: Linde.

[11] Ministerstvo financí ČR. (2010) Národní strategie finančního vzdělávání. Praha: MF ČR, ČNB, MŠMT ČR. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/ dokumenty/knihovna-koncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani _mf2010. pdf

[12] OECD. (2005). Improving financial literacy analysis of issues and policies. Paris, France: OECD

[13] OECD. (2005) Recommendation on Principles and Good Practises for Financial Education an Awareness. Paris: OECD. Dostupné z: http://www.oecd.org/pensions /private-pensions/40537843.pdf

[14] Ministerstvo financí ČR. (2007) Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Praha: MF ČR, MŠMT ČR, MPO ČR. Dostupné z: http://www.nuov.cz/uploads/SBFG_finalni_verze.pdf

[15] ZAMRAZILOVÁ, Eva. (2011) Jaké problémy přináší finanční negramotnost aneb finanční (ne)gramotnost pohledem centrální banky. Praha. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/zamrazilova_20111125_fin_vzdelavani.pdf

[16] Zákony pro lidi. (2014). Zákon o ochraně spotřebitele. Dostupné z: http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-634#Content

[17] ČNB. (2009). Statistika české národní banky. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.STROM_DRILL?p_strid=ABBA&p_lang=CS

[18] Exekutorská komora ČR. (2014). Alarmující statistika exekucí. Dostupné z: http://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-verejnost/251-alarmujici-statistika-exekuci?w

[19] Insolvenční zákon. (2014). Oddlužení. Dostupné z: http://insolvencni-zakon.justice.cz/obecne-informace/oddluzeni.html

[20] Busines info. (2014). Vývoj insolvencí v České republice v roce 2013. Dostupné z: http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/vyvoj-insolvenci-v-ceske-republice-v-roce-2013-44973.html

[21] Wikipedie. (2014). Exekuce. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Exekuce

[22] Chrástka, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu* (Vyd. 1. ed.). Praha: Grada Publishing

Investujeme. (2014). Češi a finanční gramotnost? Horší je jen Mexiko a Slovensko. Dostupné z: http://www.investujeme.cz/cesi-a-financni-gramotnost-horsi-je-jen-mexiko-a-slovensko/

Den finanční gramotnosti. (2011). Mezigenerační test finanční gramotnosti. Dostupné z: http://www.denfinancnigramotnosti.cz/datab/2012161404-7_9_2011_den_financni_gramotnosti_partners_web.pdf

ING fondy. (2011). ING International Consumer Resourcefulness study. Dostupné z: https://cz.ingfondy.eu/download/14097/2011%20Summary%20ING%20consumer%20resourcefulness%20study.pdf

Seznam grafů

Graf 1: Zadlužení českých domácností v roce 2005 - 2013

Graf 2: Věková struktura osob, u nichž bylo povoleno oddlužení v roce 2013

Graf 3: Oddlužení – osobní bankroty v ČR

Graf 4: Vývoj exekucí v letech 2001 až 2011

Graf 5: Rozdělení respondentů podle pohlaví

Graf 6: Rozdělení respondentů podle dosaženého vzdělání a pohlaví

Graf 7: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech

Graf 8: Nespokojenost občanů s finančními produkty

Graf 9: Způsoby hledání finančních produktů

Graf 10: Způsoby hledání finančních produktů rozdělené podle vzdělání

Graf 11: Dostali jste se někdy do finanční tísně v souvislosti s bankovním produktem?

Graf 12: Dostali jste se někdy do finanční tísně v souvislosti s bankovním produktem?

- rozlišení podle pohlaví a vzdělání.

Graf 13: Co je podle respondentů nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce

Graf 14: Setkali jste se ve svém okolí s podvodným chováním v souvislosti s finančními produkty?

Graf 15: Sestavujete si rodinný rozpočet?

Graf 16: Frekvence sestavování rozpočtu

Graf 17: Zdroje, ze kterých lidé čerpají informace o finančních otázkách

Graf 18: Úroveň finanční gramotnosti ve světě.

Graf 19: Ekonomické vzdělání – finanční gramotnost

Seznam tabulek a obrázků

Tabulka 1: Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání

Tabulka 2: Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání - pokračování

Tabulka 3: Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání

Tabulka 4: Standard finanční gramotnosti pro střední vzdělávání - pokračování

Tabulka 5: Finanční produkty podle pohlaví a dosaženého vzdělání

Tabulka 6: Důvody nespokojenosti s finančními produkty

Tabulka 7: Způsoby, na koho by se respondenti obrátili v případě finanční tísně

Tabulka 8: Kontingenční tabulka - vliv pohlaví na vznik problémů v souvislosti s produktem

Tabulka 9: Co je podle seniorů nejdůležitější sledovat při výběru instituce a produktu

Tabulka 10: Četnosti odpovědí na druhou a šestou otázku

Tabulka 11: Očekávané četnosti odpovědí na druhou a šestou otázku

Tabulka 12: Kontingenční tabulka - vliv pohlaví na sestavování rozpočtu

Tabulka 13: Tabulka odchylek

Obrázek 1: Struktura finanční gramotnosti

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vytvořený dotazník

Příloha č. 1: Vytvořený dotazník

DOTAZNÍK PRO DIPLOMOVOU PRÁCI

1) Pohlaví *(zakroužkujte)*: muž - žena
2) Dosažené vzdělání *(zakroužkujte):*

   základní škola – střední škola – vysoká škola

3) Jaké finanční (bankovní) produkty jste používali za posledních 20 let?

   ☐ Běžný účet
   ☐ Vkladní knížka
   ☐ Úvěr
   ☐ Hypotéka
   ☐ Pojištění
   ☐ Penzijní připojištění
   ☐ Stavební spoření
   ☐ Investice do fondů nebo cenných papírů
   ☐ Jiný (prosím napište):

   _____

4) Měli jste dobrý pocit z nabízených služeb a servisu spojeného s tímto produktem?

   (Zakrouškujte a pokud ne, napište konkrétní problém)

   Běžný účet ano - ne

   _____

   Vkladní knížka ano - ne

   _____

   Úvěr ano - ne

   _____

   Hypotéka ano - ne

   _____

Pojištění	ano - ne
Penzijní připojištění	ano - ne
Stavební spoření	ano - ne
Investice do fondů nebo cenných papírů	ano - ne

5) Jakými způsoby jste hledali tyto produkty?

- ☐ informovali jsme se u známých, příbuzných
- ☐ podle reklam
- ☐ obešli jsme více institucí a porovnávali
- ☐ porovnávali jsme produkty na internetu
- ☐ jiným způsobem *(napište)*:

_____

_____

6) Dostali jste se někdy do finanční tísně v souvislosti s finančním produktem? *(zakroužkujte)*

ano - ne

Pokud ano, jak jste situaci řešili *(prosím vysvětlete):*

Pokud ne, věděli byste si rady, kam se obrátit *(vypište):*

7) Co je podle vás nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu? *(prosím vypište)*

8) Setkali jste se ve svém okolí s podvodným chováním v souvislosti s finančními produkty?
(zakroužkujte) ano - ne
Pokud ano, uveďte příklad:

9) Sestavujete si rodinný rozpočet? Pokud ano, na jak dlouho? *(prosím napište)*